

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Dějiny křesťanského liturgického obřadu

Petra Miková

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Dějiny křesťanského liturgického obřadu

Petra Miková

Vedoucí práce:

Mgr. Eduard Neupauer, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Eduard Neupauerovi, Ph.D. za pomoc, velkou trpělivost a cenné rady při psaní této práce.

OBSAH

1	ÚVOD.....	1
2	LITURGIE.....	3
2.1	Nejen slovníkový význam.....	3
3	VÝVOJ LITURGIE	6
3.1	Vznik liturgie.....	6
3.1.1	Ustanovení eucharistie jako podstaty liturgie	8
3.1.1.1	Z Paschy, ale s rozdíly	8
3.2	Společné rysy a odlišnosti s kultickými obřady	9
3.3	Kult pohanský a liturgie - vnější formy	10
3.4	Kult pohanský a liturgie - vnitřní formy	11
4	LITURGIE A JEJÍ ÚKONY	13
4.1	Tělesnost v liturgii.....	13
4.2	Smysly a liturgie.....	14
4.3	Slovo a jazyk v liturgii	16
4.4	Liturgická symbolika	17
4.4.1	Voda	18
4.4.2	Chléb a víno.....	18
4.4.3	Kadidlo	19
4.4.4	Olej.....	20
4.4.5	Světlo a svíce	20
4.5	Vkládání rukou	21
5	LITURGICKÝ ROK.....	23
5.1	Liturgický a občanský rok.....	23
5.1.1	Kalendář všeobecný.....	24
5.1.2	Kalendáře speciální.....	24
5.2	Struktura liturgického roku	25
5.2.1	Temporál	25

5.2.2	Sanktorál.....	27
6	PROMĚNY LITURGICKÝCH OBŘADŮ	29
6.1	Křest	30
6.1.1	Význam křtu	30
6.1.2	Nezbytnosti pro přijetí křtu	31
6.1.3	Obřady pro přijetí křtu	32
6.1.4	Křestní úkon	33
6.1.5	Křest dětí	33
6.1.6	Současná podoba křtu	34
6.2	Svátost manželství.....	36
6.2.1	Vývoj a proměny obřadu.....	36
7	ZÁVĚR	40
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATUTY A PRAMENŮ.....	41
8.1	Literatura	41
8.2	Vydané prameny	42
9	RESUMÉ	43

1 ÚVOD

Již samotný název nasvědčuje tomu, že předmětem bakalářské práce bude zkoumání a postihnutí některých nejvýznamnějších a kruciálních proměn křesťanského katolického liturgického obřadu. Práce by tedy měla nabídnout ucelený a srozumitelný pohled na toto téma, především pak srozumitelný pohled na ty proměny, které jsem já zvolila jako podstatné a klíčové pro tuto práci. Zdařilá analýza, komparace a ostatní metodologické přístupy jsou samozřejmě podloženy relevantní monografickou a sekundární literaturou, která se objevuje ve velice hojném množství; ale existence uceleného detailního a komparativního díla v českém jazyce chybí. Proto bych ráda zmínila i praktický dopad práce, který by mohl čtenářům přispět k prohloubení znalostí o daném tématu, neboli nastínění a seznámení s daným problémem/tématem.

Nejprve se budu zabývat samotným pojmem liturgie. Dále se zaměřím na historickou podobu liturgie, tedy kdy liturgie (přibližně) vzniká a z čeho se vyvíjí. Pro lepší pochopení zmíním a vysvětlím i vnitřní vrstvu liturgie, její symboly, které mají sice vnější projevy, ale tyto vnější projevy jsou „pouhými“ zástupnými či nahrazujícími symboly s přesahem toho fyzického – viditelného a s odkazem k božskému (k samotné své podstatě – podstatě liturgie), proto se o této stránce vyjadřuji jako o vnitřní vrstvě liturgie. Nepovšimnuty nezůstanou ani vnější úkony (kněze, věřících), které jsou s liturgií úzce spojeny a mají v ní důležitou, nezastupitelnou funkci. Na tomto základě pak můžu popsat odlišnost liturgie od ostatních kultických obřadů, na druhou stranu vysledovat společné vlastnosti a rysy liturgie s těmito obřady. V neposlední řadě se budu zabývat i četnými výroky a názory na katolickou liturgii různých autorů.

V další části již nastíním konkrétní proměny liturgického obřadu, kterých se práce bude týkat, a které bude řešit. Půjde mi především o postihnutí vývoje těch nejvýznamnějších změn v katolickém liturgickém obřadu, především změn, které byly uskutečněny v obřadu křestním, eucharistickém (změny, které ale nijak nemění podstatu tohoto obřadu, jelikož tato podstata je věčná – ustanovená Kristem¹) a v obřadu udělování svátosti manželství. Tento výběr vychází z důležitosti těchto obřadů pro samotnou liturgii, ale i pro křesťanský, respektive katolický svět (katolickou církev), a

¹ Pokorný Ladislav, *Liturgika II – dějiny liturgie v přehledu*. Česká katolická charita: Praha 1977. Bez ISBN, str. 6.

také vychází z její podstaty, která je určující pro všechny věřící a opět i pro katolický svět (hrubě řečeno jsou eucharistie, křest a to, co se při nich odehrává, základními kameny víry, kameny úhelnými). Liturgie ve své celistvosti prochází nejen dlouhým historickým vývojem, ale „proměňuje“² se i v kratších časových intervalech. Na tyto její proměny se podíváme v kapitole Liturgický rok. Další výběr se zaměří na ty změny liturgických forem, které nejsou věčné a tudíž mohou podléhat změnám. Liturgii totiž můžeme chápat jako projev církevního života, (obce věřících) a jako taková je s ní spojena, což nasvědčuje tomu, že bude odrážet současný život věřících v církvi, a tudíž bude v čase proměnná. Také kulturní a národnostní specifika prostředí, ve kterých se liturgie vyskytuje, zapříčiňují jisté její odlišnosti.³ Tyto odlišnosti (většinou ve vnějších výrazových formách) však nemohou a nejsou v žádném případě výrazem změn podstaty liturgie (konkrétněji v kapitole Proměny jednotlivých liturgických obřadů).

Závěr práce by tedy měl čtenáři podat ucelený a jasný pohled na jednotlivé změny, ke kterým docházelo v uspořádání liturgie, měl by zhodnotit a uplatnit své znalosti získané z přečtené literatury a obohatit čtenáře o nový pohled na některé aspekty liturgického konání.

Práce vychází především z dokumentů II. vatikánského koncilu, monografie Ladislava Pokorného a Adolfa Adama a také je v práci hojně využíván Liturgický slovník Ruperta Bergera. V práci se samozřejmě objevuje i jiná relevantní literatura, která má více přiblížit a nastínit rozpracovávané téma.

² Proměna odlišení na základě slavení různých svátků atd.

³ Pokorný Ladislav, *Liturgika II – dějiny liturgie v přehledu*. Česká katolická charita: Praha 1977. Bez ISBN, str. 6.

2 LITURGIE

Ústředním bodem této práce je termín liturgie. K němu se tato práce vztahuje a celou dobu s ním operuje. Je tedy nutné tento termín liturgie definovat. Samozřejmě, že se nespokojíme s definicí slovníkovou, kterou sice uvedeme, ale budeme se zabývat především hlubším určením, pochopením a posláním liturgie, jejím vznikem a vývojem a jak bylo uvedeno výše, zaměříme se i na některé liturgické úkony, symboly.

2.1 Nejen slovníkový význam

V Liturgickém slovníku Rupert Bergera nalezneme jednu z možných definic liturgie. Uvádí, že liturgie, bohoslužba je bohoslužebné shromáždění církevní obce, ve kterém dává Kristus skrze Ducha svatého ve zvěstování a svátostných znameních věřícím podíl na svém velikonočním mysteriu a umožňuje vykoupenému člověku dát Otcí odpověď chval a díků. O její podstatě se vyslovuje jako o zpřítomnění Kristova spásného díla a jeho lásky k nám.⁴ Takováto definice je jistě pravdivá, ale ne úplně průhledná, jasná, jelikož pracuje se skutečnostmi, které přesahují tento svět, ale které jsou v tomto světě jistým způsobem ukotvené, se skutečnostmi, které přichází od Boha. Navíc už samotný pojem bohoslužba vyvolává nemalé diskuze ohledně správné interpretace. Bohoslužba není pouze a jedině službou člověka Bohu, ale právě při bohoslužbě Bůh slouží i nám lidem. Zve nás na svou hostinu bez ohledu na to, jetli si toto pozvání zasloužíme, a v eucharistické motlitbě k nám sestupuje, skrze přijímání Těla a Krve Kristovy nás občerstvuje a posilňuje.⁵

Podobně se o určení liturgie vyslovuje i Adolf Adam, který se drží především výroků II. vatikánského koncilu. Při liturgii vychází iniciativa od Boha, On je jejím prvním aktivním činitelem a následně člověk, respektive církev jakožto společenství, kterého je jednotlivec účasten, vyslovuje svojí odpověď. Souhlasnou odpověď na účast spásného díla Krista.⁶ Adam jednoznačně odmítá časté, ale mylné, nebo lépe řečeno nedostatečné představy o liturgii, která je pouhým souborem pravidel, předpisů a ceremonií, které se konají při bohoslužbách. Další mylnou představou je považovat

⁴ Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo liturgie.

⁵ Vacek Václav, *Pozvání k Večeři Páně*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-919-2, str. 17.

⁶ Adam Adolf, *Liturgika – křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Vyšehrad: Praha 2001. ISBN 80-7021-420-1, str. 18.

liturgii pouze za výraz kultu⁷ ve smyslu osamocené aktivity⁸ člověka, v tomto případě církve vůči Bohu (z podstaty liturgie tak vydělit linii sestupnou: Bůh – člověk).⁹ Musíme si tedy plně uvědomovat oba směry působení liturgie, protože jinak bychom nepostihli liturgii jako celek, a ani bychom jí nemohli správně porozumět.

Pro tyto vyvstálé připomínky jsme se nespokojili pouze se slovníkovou definicí pojmu¹⁰, ale zaměřili jsme se a ještě zaměříme, na názory a pohledy týkající se katolické liturgie různých autorů, kteří nám jistě lépe objasní její místo nejen ve světě, ale i v životě jednotlivce a církve.

S dalším zajímavým určením liturgie přichází francouzský autor Paul De Clerc. Ten v liturgii spatřuje celou kulturu, která ji utváří, a bez které by liturgie nevznikla v té podobě v jaké existuje. Snaží se postihnout všechny oblasti, do kterých liturgie zasahuje a tyto oblasti pak s liturgií spojuje. K liturgii přidružuje umění, liturgickou hudbu, architekturu, předměty a nádoby, které se používají pro účely liturgie, dále zmiňuje oblečení, které je spojeno s liturgií a samozřejmě nezapomíná ani na různé malby a obrazy v jednotlivých chrámech, ale i mimo ně. To vše Paul De Clerc vidí pod pojmem liturgie. Liturgie v přímém odkazu kultury, toto své tvrzení podporuje i poukazem na jednotlivé odlišnosti různých liturgií vázané právě na specifika kulturního prostředí.¹¹

Jinou cestou k pochopení podstaty liturgie nám mohou být slova sv. Jana Damašského. Pro něj je určujícím bodem liturgie její střed – eucharistie. Smysl a podstatu tedy vidí pouze v tomto jediném úkonu Oběti, a do svých představ nezahrnuje ostatní části liturgie, tj. nevšímá si celku jako takového, ale zaměřuje se na jeden okamžik liturgie, který se pro něj stává všeurčujícím (nejen určujícím pro liturgii, ale i pro člověka a jeho život, tedy se eucharistie pod tímto pohledem stává hlavním motorem a cílem lidské existence). Skrze slavení této oběti a následné důstojné přijetí

⁷ Konkrétněji ke kultu v *Vývoj liturgie*.

⁸ Uctívání člověka Boha ve chválách, díkuvzdání, prosbách...

⁹ Adam Adolf, *Liturgika – křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Vyšehrad: Praha 2001. ISBN 80-7021-420-1, str. 20.

¹⁰ Kterou jsem uvedla především z důvodu lidské potřeby mít pocit pevného výchozího bodu pro další posun vpřed a také z důvodu potřeby moderního člověka opírat se výhradně o vědecké či jiank empirické poznání, definice, určení, což v tomto případě splňuje právě slovník, přestože se téma týká zcela neempiricky a ne-vědecky dokazatelných či prokazatelných skutečností.

¹¹ De Clerc Paul, *Moudrost liturgie a jak jí porozumět*. Karmelitánské nakladatelství: Praha 2002. ISBN 80-7192-453-9, str. 109 – 123.

Těla a Krve Páně (s přímým odkazem na Poslední večeři Páně a jeho ustanovení oběti Těla a Krve, která se za nás všechny vydává na odpuštění hříchů (Mt 26,26-28)) věřícím, dochází k odpuštění jeho hříchů, očištění (jak duševní, tak tělesné ve smyslu nemocí) a především dochází ke sjednocení s Kristem, dochází k účastensví člověka na Těle Kristově¹². To vše je možné díky působení Ducha Svatého, který skutečně proměňuje chléb na Tělo, a víno na Krev. Nejedná se tedy o zástupné znaky či symboly krve a těla, ale o reálnou existenci Kristova Těla a Krve (v daný okamžik). Sám Ježíš Kristus přeci řekl: „*Veźměte, jezte, toto jest mé tělo. ...toto jest má krev, která zpečetuje smlouvu a prolévá se za mnohé na odpuštění hříchů*“ (Mt 26,26-28). Věřící se tak fakticky vnitřně spojí s Kristem a touto obětí jsou vykoupeny i naše hříchy.

¹² Sv. Jan Damašský. *O pravé víře*. Pravoslavné vydavatelství: Olomouc 1994. Bez ISBN, str. 29-34.

3 VÝVOJ LITURGIE

V předešlé kapitole jsme se snažili vymezit a lépe pochopit obsah pojmu liturgie, který v sobě, jak jsme si mohli všimnout, nese spoustu ne úplně jasných určení, ale který se alespoň z části podařilo přiblížit čtenáři. Nesporný je rozsah působnosti tohoto pojmu, vždyť celá tato práce se jím zabývá a tak by i ona mohla být řazena mezi možné výklady smyslu, podstaty a významu liturgie.

V této kapitole přistoupíme ke konkrétnějšímu úkolu, a to popsat samotný vznik liturgie, její možnou návaznost na ostatní kultické obřady, společné rysy a odlišnosti s těmito obřady.

3.1 Vznik liturgie

Liturgický slovník Ruperta Bergera uvádí, že za normu, která je závazná pro ostatní vývoj liturgie je doba apoštolská, ve které byly položeny základy struktury křesťanské liturgie. K této době se liturgický obřad vztahuje a s touto dobou, respektive s podobou bohoslužby v této době, se poměruje další její vývoj.¹³

V úvahu musíme brát i prostředí, ve kterém se liturgie konsituuje. Je pravdou, že velký vliv mají právě apoštolové, ale už samotný pobyt Ježíše Krista v palestinském židovském prostředí nasvědčuje tomu, že toto prostředí výrazně ovlivnilo formy, kterými se starokřesťanská bohožlužba řídila.¹⁴ Ježíš navštěvoval nejen shromáždění synagógní (L 4,15), ale také obětní liturgii jeruzalémského chrámu. Obě dvě tyto bohoslužby ovšem vychází ze starozákonní doby a právě zde se ukazuje první odlišnost mezi liturgií křesťanskou a bohoslužbou židovskou, jelikož Ježíš přišel naplnit smlouvu novou, jak sám uvádí při Poslední večeři (Mt 26,28), a tudíž musela být ustavena bohoslužba ve své podstatě odlišná, která by tuto novou smlouvu naplnila. Touto podstatnou změnou je ustanovení eucharistie jako střed starokřesťanské i pozdější křesťanské liturgie (o eucharistii budeme mluvit v následující podkapitole). Denní bohoslužba v počátcích křesťanství nepředstavovala slavení eucharistie, ale měla podobu shromáždění za účelem společné modlitby (eucharistie se slavila výhradně

¹³ Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo liturgie.

¹⁴ Pokorný Ladislav, *Liturgika II – dějiny liturgie v přehledu*. Česká katolická charita : Brno 1976. Bez ISBN, str. 47.

v neděli). Tento zvyk pravidelné denní modlitby v určité hodiny křesťané převzali od Židů, kteří tento řád uplatňovali jak pro chrámovou bohoslužbu, tak i pro synagogální bohoslužbu. V obětní liturgii chrámu určité hodiny stanovovaly dobu vykonávání oběti, a pro synagogální bohoslužbu to byl čas zahájení setkání.¹⁵ Také průběh synagogální bohoslužby inspiroval starokřesťanskou liturgii. Základem je četba textů Tóry, výklad textů a recitace modliteb, což je typické i pro raná křesťanská shromáždění. Ladislav Pokorný ve své monografii *Liturgika II*. dokonce uvádí, že první křesťané navštěvovali synagogu a účastnili se jejího obřadu. Tento názor podporuje i Adolf Adam, který tvrdí, že prvotní křesťanská obec dokonce přicházela do Chrámu, kde se spolu s židovskými spoluobčany modlili tradiční modlitby. Kromě tohoto setkávání chrámového či synagogálního se křesťané setkávali i ve svých domech. Během těchto setkání se lámal chléb, čili šlo především o hostinu, společné stolování, které mělo odkazovat na velikonoční hostinu Ježíše Krista. Setkávání mimo synagogu je doloženo i v Bibli (Sk 2,42-46). Jídelní shromáždění bylo typické i pro čistě židovskou obec, a tak tedy křesťanské společenství mohlo dlouhou dobu fungovat v rámci židovských předpisů.¹⁶ Křesťané si ovšem začali uvědomovat, že Kristus díky působení Ducha svatého přislíbil přítomnost ve všech bohoslužebných setkání, a tudíž nebylo nutné vykonávat tyto hostiny v Chrámu.¹⁷ Postupem času pevný řád synagogy nebyl schopen udržet dynamický vývoj křesťanské obce v přijatelných mezích a tato obec byla ze synagogy vyloučena (křesťanská obec se začala prohlašovat za pravý Boží lid a Ježíše Krista uznávala jako Mesiáše).¹⁸ Podle zpráv, které nalézáme v Bibli, docházelo dokonce k pronásledování křesťanů ze strany Židů (J 9,22; Mt 10,17). Po tomto vyloučení se křesťanská obec z židovského prostředí dostává do prostředí řeckořímského. Toto prostředí je odlišné od toho původního, a židovství, respektive křesťanství, zde není v majoritním postavení. Musí tedy reagovat na kulturní a společenské podmínky, přizpůsobit se jim nebo se proti nim ostře vymezit. Podstata bohoslužby se ale nemění.

¹⁵ Kunetka František. *Lucernarium v liturgii křesťanského starověku*. In *Antické křesťanství: liturgie, rétorika, antropologie*. Editor Vít Hušek, Petr Kitzler, Jana Plátová. CDK: Brno 2009. ISBN 978-80-7325-190-1, str. 11-34.

¹⁶ Pokorný Ladislav, *Liturgika II – dějiny liturgie v přehledu*. Česká katolická charita : Brno 1976. Bez ISBN, str. 47-50.

¹⁷ Adam Adolf, *Liturgika - křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Vyšehrad: Praha 2001. ISBN 80-7021-420-1, str. 27-29.

¹⁸ Pokorný Ladislav, *Liturgika II – dějiny liturgie v přehledu*. Česká katolická charita : Brno 1976. Bez ISBN, str. 47-50.

Základem je hostina (eucharistická), a jedním z důležitých prvků je veřejný charakter bohoslužby, čímž se odlišuje od tajných kultů.¹⁹

3.1.1 Ustanovení eucharistie jako podstaty liturgie

Jak již bylo řečeno, křesťanská liturgie v mnohém vychází ze synagogální, chrámové bohoslužby, a jinak tomu není ani při ustanovení eucharistie. Prvotní formou eucharistické slavnosti bylo jídlo, tedy hostina. Význam hostiny byl jak v židovském, tak antickém (řeckořímském) světě podobný. Hostina jako důvod shromáždění, ve kterém nemuselo jít jen o faktické fyzické nasycení, ale v mnoha případech se během těchto hostin rozvíjely jak filosofické, tak i náboženské debaty (v židovském prostředí se mohly zpívat žalmy, pronášet modlitby a speciální žehnání). Tato významová podobnost antických a židovských hostin byla jedním z předpokladů, že i přes odlišnost prostředí, nejen kulturní, přes odlišnost výrazových prostředků byla eucharistická hostina přijata (a přizpůsobena) v různých odlišných oblastech. Takovýchto hostin se účastnil i Ježíš Kristus, který svou přítomností uzdravoval, učil a přinášel svá poselství.²⁰

Podoba eucharistického obřadu pramení z podoby Poslední večeře, která vycházela z židovské velikonoční slavnosti – Paschy (rituální hostina konaná jednou za rok na připomínku exodu Židů z Egypta). Kristus této hostině vtiskl zcela novou tvář - svoji tvář, a přesunul ji do zcela nové roviny tím, když vzal do ruky chléb řekl: „*Vezměte, jezte, toto jest mé tělo.*“; „*...Neboť toto jest má krev...*“ (Mt 26,26-28). Tak tedy byla ustanovena eucharistie a to měli činit apoštolové a věřící na Jeho památku²¹.

Eucharistická slavnost se stává středem každé bohoslužby a věřící zahrnuje do spásného díla započatého Ježíšem Kristem.

3.1.1.1 Z Paschy, ale s rozdíly

Navážeme na konec předchozí kapitoly, a budeme se zabývat nejprve odlišností eucharistické hostiny a hostiny, kterou Židé konali během velikonočních slavností.

¹⁹ Tamtéž, str. 47-50.

²⁰ Pokorný Ladislav, *Obnovená liturgie*. Česká katolická charita: Praha 1976. Bez ISBN, str. 63-64.

²¹ Památka zde neznámá pouze vzpomínání si na určitou událost, ale jedná se o faktické zpřítomnění – „*Kdykoli tedy jíte tento chléb a kdykoli pijete tento kalich, zvěstujete smrt Páně...*“ (1Kor 11,26), která ve svých důsledcích znamená Kristovu přítomnost v proměněných - chlebu a víně. Vacek Václav, *Pozvání k Večeři Páně*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-919-2, str. 26.

Uvedli jsme, že Ježíš slavil velikonoční hostinu se svými učedníky, ale vtiskl jí zcela novou podobu a podstatu. Na židovské rituální úkony striktně dané pro průběh hostiny, „narouboval“ nový význam. V Biblických textech se o průběhu hostiny dozvídáme mnoho detailů, ze kterých nyní vyvodíme ty nejvýraznější odlišnosti. ... „*Pak vzal kalich, vzdal díky, podal jim ho a pili z něho všichni.*“ (Mk 14,22). Pili z toho všichni - při židovských hostinách má ale každý svůj kalich, a pije z kalicha svého²².²³ Dalším odlišením jsou doprovodná slova Ježíše, která pronášel během hostiny, což nebylo pro židovskou hostinu zvykem. Naopak běžné bylo lámání chleba, který byl děkovnou modlitbou, či modlitbou chvály posvěcen. Ježíš ale tento skutek odlišuje tím, když říká: „*Vezměte, jezte, toto jest mé tělo.*“ (Mt 26,26). Takovýto výrok je pro mnohé jak věřící, tak i nevěřící, velice těžko pochopitelný, a stal se také jedním z důvodů, proč byl Ježíš ukřižován.

3.2 Společné rysy a odlišnosti s kultickými obřady

Název podkapitoly jasně určuje její cíle – budeme se snažit vyhledat ty formy liturgie, a především vnější formy liturgie, které mohou nějak souviset s formami pohanských kultických obřadů. Zaměříme se na společné²⁴ a odlišné prvky. Budeme tedy pracovat s pojmem kult, pohanské kultické obřady, pohanská mystéria.

Milovat Boha znamená uctívat jej.²⁵ Je to služba, kterou prokazují náboženská, pohanská či jiná společenství božstvu, aby si tak zajistili jeho přízeň, pomoc a blízkost. Blízkost božstva se nejčastěji projevuje a pociťuje v kultických obřadech. Členové společenství pronášejí různá slova na přivolání božstva, mohou tančit, zpívat. Kromě těchto úkonů musí být také přítomen zplnomocněný prostředník (kněz, prorok, šaman), který má přístup do míst vyhrazených božstvu, a v mnohých případech je zástupcem lidí a tlumočnickem bohů.²⁶

²² Toto nabídnutí kalicha však můžeme spojovat s jeho proměněním, respektive s proměněním vína v Krev Krista a tudíž logickým nabídnutím ostatním učedníkům, jelikož proměněné víno je právě v tomto jeho kalichu.

²³ Pokorný Ladislav, *Liturgika II – dějiny liturgie v přehledu*. Česká katolická charita : Brno 1976. Bez ISBN, str. 56-58.

²⁴ Společné jsem dala do uvozovek záměrně, abych tak upozornila spíše na relativní shodu, jelikož podstata a pozadí jednotlivých byť vnějších forem je naprosto diametrálně odlišná a vychází z naprosto jiných podstat.

²⁵ Ratzinger Joseph, *Duch liturgie*. Barrister and Principal: Brno 2006. ISBN 80-7364-032-5, str. 21.

²⁶ Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo kult.

3.3 Kult pohanský a liturgie - vnější formy

Pod pojmem pohanské kultické obřady rozumíme tajné obřady, které se konají na počest nějakého boha či božstva.²⁷ Jde o malé skupiny zasvěcených stoupců, kteří před vstupem museli absolvovat mnoho obřadů.²⁸ Právě tajné uskutečňování obřadů je odlišuje od křesťanské i židovské bohoslužby, jelikož ty byly veřejné a na rozdíl od malého počtu zasvěcenců u pohanských kultických obřadů se obracely na široké masy lidí.²⁹

Tyto pohanské kultury se vyskytovaly staletí před Kristem nejen v antickém Řecku. Víme, že průběh obřadů byl doprovázen různými úkony – od pomazávání olejem, vkládání rukou na hlavu, očistných koupelích až po posvátné hostiny. Byly doprovázeny zpěvem, rytmickou hudbou, tancem. Takto sestavené obřady přitahovaly lidi a dávaly jim alespoň jakousi naději, když ne jistotu, na neurčitou spásu.³⁰

Křesťanství se ve svých počátcích setkávalo s přežívající kulturou pohanského světa a plně si uvědomovalo rizika spojená s přílišnou otevřeností, nebo naopak uzavřeností vůči světu (v tomto případě vůči světu pohanskému). Za své přijalo některé vnější formy pohanských obřadů a přizpůsobilo je k posílení a ukotvení víry.³¹ Těmito vnějšími formami jsou zpěv a hudba, které jsou typické pro pohanské obřady a měly sloužit jako nástroje k odhánění démonů a přivolávání bohů, ovšem v křesťanské liturgii doznali značných úprav. Oprostili se od živelnosti a působí důstojným a decentním dojmem. Křesťanské slavnosti a svátky jsou také mnohdy spojeny s daty, které mají velký význam pro pohanský svět, např. slavení narození Ježíše Krista připadá na 25. prosince, což je den zimního slunovratu, den, kdy pohané slavili svátek *Natalis solis invicti*³². Křesťanství ukazuje světu, že jediným pravým slunce světlem je Ježíš. On tedy přichází a dává tak plný a jediný pravdivý význam tomuto svátku, který je transformován a začleněn do křesťanství. I stopu pohanských modliteb, způsob jakým byly napsány, můžeme nalézt v křesťanských modlitbách. Je to především oslavný

²⁷ Polc V. Jaroslav, *Posvátná liturgie*. Křesťanská akademie: Řím 1981. Bez ISBN, str. 32.

²⁸ Tamtéž, str. 32.

²⁹ Pokorný Ladislav, *Liturgika II – dějiny liturgie v přehledu*. Česká katolická charita : Brno 1976. Bez ISBN, str. 49.

³⁰ Polc V. Jaroslav, *Posvátná liturgie*. Křesťanská akademie: Řím 1981. Bez ISBN, str. 32-34.

³¹ Tamtéž, str. 37.

³² Z lat. zrození nepřemožitelného boha slunce.

charakter a oslovení boha, v křesťanském pojetí Boha jediného pravého, který je mnohdy vzájemně nerozlišitelný.

V podstatě tyto postřehy můžem shrnout do věty, že křesťanská liturgie a křesťanství obecně přejímalo určité formy pohanských obřadů, symbolů a úkonů, ale těmto všem prvkům dalo nový význam, který člověka povznáší k pravému Bohu.

3.4 Kult pohanský a liturgie - vnitřní formy

Ráda bych zde zmínila i rozdílnost podstat, tedy vnitřní odlišnost obou kultů – jak pohanského, tak křesťanského (zobrazeného v liturgii). Ústředním termínem pro nás bude oběť a její rozdílné chápání. Joseph Ratzinger ve svém díle *Duchu liturgie* uvádí, že jádrem jakéhokoli kultu je téměř ve všech náboženstvích oběť. Dále tvrdí, že tento pojem je spojen s mnoha nedorozuměními, jelikož obecně se považuje oběť za pojem, který představuje nějaké zničení. Bohu odevzdávám nějakou věc, která je mi drahá, ale toto odevzdání nutně počítá s tím, že bude věc zničena, jelikož jen tak může být člověku plně odebrána – tím, že se zničí. Toto je podle Ratzingera mylný výklad, jelikož Bůh nemůže mít ze své podstaty radost ze zničení a proto je třeba pochopit oběť jako darování/odevzdání sebe sama Bohu. Je to sjednocení člověka s Bohem tím, že ztratím své bytí, sám sebe, abych je našel v Bohu.³³ „...*kdo ztratí svůj život pro mne, nalezne jej.*“ (Mt 10,39).

Mnohými fanatickými společenstvími byl tento Ježíšův výrok a Starozákonní zvyky dovedeny až do extrémních důsledků, když za nejlepší a nejvhodnější kultickou oběť považovali oběť lidskou. Postupným vývojem se od této tragické a zavrženíhodné praxe začalo upouštět, a na její místo nastoupila nová forma oběti. Byly to pouhé náhražky za vlastní oběť. Jelikož ale zvíře, počet ze sklizně, a ani drahé oleje nemohou zastoupit člověka a nemohou vést ke zbavení hříchu, jevíly se i tyto oběti za nedostatečné a nevhodné. Křesťanská oběť se od takovýchto náhražkovitých obětí liší. V Bibli se sice můžeme dočíst o Abrahamově oběti, který na Boží příkaz jde obětovat svého jediného syna Izáka, ale v posledním okamžiku je Bohem zastaven a místo Izáka obětuje beránka (Gn 22,1-13). V tomto místě biblického textu by se mohlo zdát, že sám Bůh potvrzuje účinnost zástupné oběti, ale opak je pravdou. Tento beránek se totiž

³³ Ratzinger Joseph, *Duch liturgie*. Barrister and Principal: Brno 2006. ISBN 80-7364-032-5, str. 22-34.

vztahuje k Beránkovi Novozákonnímu – k samotnému Kristu, který se za nás vydá a tím, že byl opravdu obětován na kříži, se jeho oběť stává jedinou a pravou.³⁴

Oběť v pohanských obřadech je tedy pouhou náhražkou oběti pravé, která je jediná možná v Kristu. V Něm dochází skutečného naplnění, a díky ní jsme vykoupeni z hříchu.³⁵

³⁴ Tamtéž, str. 22-34.

³⁵ Ježíšovo ukřižování.

4 LITURGIE A JEJÍ ÚKONY

Nyní se budeme zabývat liturgií samotnou. Jak funguje, jak se člení a jaké prvky v ní nalezneme. Půjde nám především o to všimnout si jednotlivých složek liturgie a vysvětlit jejich místo a funkci v liturgii. Zaměříme se na tělesné, slovní, jazykové a jiné úkony, které se v liturgii často vyskytují a které jsou zároveň smysly poznatelné, abychom následně mohli analyzovat proměny těchto forem v čase.

4.1 Tělesnost v liturgii

Liturgie je chápána jako setkání člověka s Bohem. Je to setkání celého člověka (nejen jeho duše) s Bohem a proto v liturgii vystupují různé, smysly poznatelné projevy, které mají blíže zjasnit toto setkání. V liturgii před Boha předstupuje člověk ve své komplexnosti jak se svou duší, tak se svým tělem. Aktivní účast na liturgii je dokumenty II. vatikánského koncilu a ostatními dokumenty, které z nich vychází, doporučována.³⁶

V liturgii se objevuje mnoho svátostí³⁷, které jsou přímo vázány na tělo, tělesnost. Bez spojení svátosti s tělem by ani některé z nich nemohly být přijaty. Bez lití vody na hlavu by věřící nemohl přijmout křest, bez úst by nemohl přijímat eucharistii. Tělo je tedy pro liturgii podstatně důležité a nemá být odsouváno na méně důležitou pozici.³⁸

Nejčastějšími tělesnými úkony v liturgii jsou: stání, sezení a klečení. Stání vyjadřuje naši úctu. Stání je zároveň naší nejdůstojnější pozicí.³⁹ Při vstupu kněze do prostoru oltářního věřící povstanou, aby tak vyjádřili úctu a připravenost na bohoslužbu. Klečení především vyjadřuje pocit hříšnosti a naší malosti. Při klečení se umenšujeme. Klečení může vyjadřovat i naléhavost modlitby. Ležení, neboli prostrace se v liturgii objevuje jen velice zřídka. Jde o výraz naprosté nicoty před Bohem, nebo úplného odevzdání se Bohu. Prostraci můžeme spatřit při kněžském svěcení, kdy svěcenec leží

³⁶ Pokorný Ladislav, *Obnovená liturgie*. Česká katolická charita: Praha 1976. Bez ISBN, str. 32-37.

³⁷ Je to označení pro určité bohoslužebné úkony, které jsou podstatně důležité pro církevní obec. Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo svátost.

³⁸ Pokorný Ladislav, *Obnovená liturgie*. Česká katolická charita: Praha 1976. Bez ISBN, str. 32-37.

³⁹ De Clerc Paul, *Moudrost liturgie a jak jí porozumět*. Karmelitánské nakladatelství: Praha 2002. ISBN 80-7192-453-9, str. 40-45.

před oltářem nebo při přijímání mnišského hábitu, kdy leží před představeným. Sedění je typické pro část bohoslužby, kdy se čtou čtení nebo zpívá žalm. Je to pozice pro pozorné naslouchání a soustředění se. Sezení ovšem znamená i moc, např. biskup sedí při udělování některých svátostí, a kněz sedí při udělování svátosti pokání. V tomto případě má sezení vyjádřit postoj soudce. Liturgická úloha rukou je také velice důležitá, a neměla by být opomínána. Ruce jsou potřebné při znamení kříže, pozdravení, kdy podáváme ostatním ruku na znamení pokoje, kněz rozpažené ruce používá při žehnání, ruce zvedáme v prosbě a spínáme v modlitbě. Specifickou činností týkající se rukou je vkládání rukou. Konkrétněji se tímto symbolickým aktem budeme zabývat v jedné z dalších kapitol.⁴⁰

Nakonec je důležité zmínit, nebo si spíše uvědomit, že tyto tělesné úkony mají spojitost s vnitřním rozpoložením člověka. Vnější projev, postoj musí vyrůstat z postoje vnitřního, aby se nestal pouhým groteskním tělesným cvičením. To by bylo hrubé nepochopení důležitosti účasti těla na liturgii. Tělesný postoj má vyjadřovat náš vnitřní svět.⁴¹

Můžeme říci, že opačný názor na spojení tělesnosti a vnitřního světa věřícího zastává Paul De Clerc. Ten vidí tělo, konkrétně ústa, a to co ústa pronášejí v základu vnitřních postojů. Na výročích mnoha autorů⁴² ukazuje, že to, co věřící řekne nebo opakuje, má utvářet jeho vnitřní pocity a postoje.⁴³ Jde dokonce tak daleko, že tělesnost (tělesné úkony) a zkušenost staví před intelektuální porozumění liturgii, jelikož nemůžeme plně porozumět věcem a pochopit smysl věcí, dokud tyto věci neprožijeme sami.⁴⁴

4.2 Smysly a liturgie

Není pochyb, že liturgii vnímáme nejprve svými smysly a poté se snažíme jednotlivým vjemům porozumět a začlenit je do celku liturgie. Nejčastější roli má při vnímání liturgie smysly náš zrak a sluch.

⁴⁰ Václav Vacek, *Pozvání k večeři Páně*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-919-5, str. 182-183.

⁴¹ Pokorný Ladislav, *Obnovená liturgie*. Česká katolická charita: Praha 1976. Bez ISBN, str. 51-53.

⁴² Sv. Benedikt, sv. Ambrož, sv. Augustin.

⁴³ De Clerc P., *Moudrost liturgie a jak jí porozumět*. Karmelitánské nakladatelství: Praha 2002. ISBN 80-7192-453-9, str. 31-32.

⁴⁴ Tamtéž, str. 31-35.

Očima sledujeme veškeré dění, které se při liturgii odehrává. V době, kdy lidé nerozuměli jazyku liturgie byl dokonce zrak jediným prostředníkem mezi liturgickými úkony a věřícími. Často tedy z výše zmíněného důvodu docházelo k „dramatizaci“⁴⁵ liturgie. Věřícím unikal obsah úkonů, podstata úkonů a jejich účast se omezila na nezaujaté sledování a soukromé modlení. ...“ *Lidé se při tom modlili soukromě nebo společně některé modlitby, růženec, zpívali písně, které se vztahovaly k tomu, co se odehrávalo u hlavního oltáře. V důležitých chvílích ministrant zazvonil, aby lidé přerušili své modlitby a chvíli se věnovali nějakému „tajemství“, a pak se opět vrátili ke své – neliturgické modlitbě.*“⁴⁶ Vladimír Polc se o liturgii pozdního středověku vyjadřuje podobně. Uvádí, že prostor kolem oltáře se stal jevištěm, na kterém se odehrávalo posvátné drama. Jde dokonce tak daleko, že z této dramatizace liturgie vyvozuje vznik liturgických her (liturgických dram), které se hrály v chrámech, a kterých se aktivně účastnili i duchovní. Tuto situaci spojuje s potřebou středověkých lidí, hmatatelně a viditelně prožívat hloubku Božího tajemství, hloubku víry. Středověký člověk se nechce spokojit s pouhým rozumovým objasněním víry (kterému mnohdy jako laik nerozumí), ale chce tuto svoji víru i citově prožívat.⁴⁷

Sluch nám během liturgie umožňuje vstřebávat přečtené texty, a následně nad nimi rozjímat. Díky sluchu můžeme přijímat Slovo Boží, a můžeme na něj adekvátně odpovědět. Se sluchem úzce souvisí i přednes – náš, celého společenství, kněze nebo věřícího pověřeného čtením z Písma. Měl by být kladem velký důraz a pečlivost na výběr věřícího, který bude číst nebo zpívat žalmy. Nejedná se o zvýhodňování nebo upřednostňování určitého člověka na základě jeho společenského nebo jiného postavení, ale jde o to, že musíme mít na paměti celé společenství, které bude přijímat slova z Písma a tato slova nejsou pouhými složeninami písmen abecedy, ale jsou to slova Boha a tak by s nimi mělo být zacházeno a s tímto vědomím by měla být pronášena. Proto není příliš vhodné, čte-li čtení malé dítě, které se sotva před pár lety naučilo číst a ani si neuvědomuje význam či symboliku čteného. Na druhou stranu máme možnost při

⁴⁵ Ve věřících pak liturgické obřady vyvolávali představu hraných scén. Kněz se pro ně stal hercem, oltář byl jednou z kulís a vše nutně působilo jako divadelní představení.

⁴⁶ Václav Vacek, *Pozvání k večeři Páně*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-919-5, str. 151.

⁴⁷ Polc V. Jaroslav, *Posvátná liturgie*. Křesťanská akademie: Řím 1981. Bez ISBN, str. 87-89.

účasti liturgického obřadu vnímat svými smysly ticho. Je to velice silný projev, který nám umožňuje naslouchat a je také velice důležitý k modlitbě.⁴⁸

Hmat není v liturgii moc rozšířen. Nejčastěji se s tímto smyslem setkáváme při pozdravení pokoje, kdy podáváme ruku, můžeme se i obejmout nebo políbit⁴⁹. Hmat určitou roli hraje i při přijímání některých svátostí – křtu, biřmování a pomazání nemocných. Chuť se v liturgii vyskytuje ještě v menší míře než hmat. O chuti můžeme hovořit jen ve dvou případech, a to při přijímání Těla a Krve Krista. Posledním smyslem, který zde uvedeme je čich. Čich se v liturgii objevuje pouze ve spojitosti s kadidlem – vonným dýmem, který stoupá k Bohu a symbolizuje tak naše modlitby, prosby a chvály.⁵⁰

4.3 Slovo a jazyk v liturgii

Slovo se v liturgii objevuje ve dvou směrech. Ve směru sestupném a vzestupném. Sestupný směr znamená slovo Boží, které je nám dáváno skrze Písmo Svaté a jeho četbu během bohoslužby (tedy k nám sestupuje). Vzestupný směr vyjadřují naše slova mířená k Bohu, a to především v žalmech rezponzoriálních⁵¹, při chvalozpěvech, při modlitbách – Otčenáš a při aklamaci^{52, 53}.

Slovo se také při bohoslužbě několikrát objevuje v naší soukromé a tiché modlitbě. Je to prostor pro soukromý rozhovor s Pánem, vyjádření naší kajícího, našich díků. Další významnou částí, kde je naše slovo velice důležité jsou přímlyvy. Při nich věřící sdělují Pánu potřeby své i potřeby konkrétní obce, farnosti.

Liturgie se neobejde bez jazyka. Jakmile vyslovíme nějaké slovo či větu, vždy je pronášíme v určitém jazyce. V dnešní době jsou liturgickými jazyky jazyky národní. V minulosti tomu tak nebylo. Jazyky národní byly pro liturgii zakazovány (především

⁴⁸ Václav Vacek, *Pozvání k večeři Páně*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-919-5, str. 183.

⁴⁹ Poslední dvě jmenované formy pozdravení opravdu nejsou časté, nejspíš z důvodu ostychu a anonymity věřících. Což je v protikladu k podstatě liturgického shromáždění.

⁵⁰ De Clerc Paul, *Moudrost liturgie a jak jí porozumět*. Karmelitánské nakladatelství: Praha 2002. ISBN 80-7192-453-9, str. 46 - 52.

⁵¹ Následuje po prvním čtení z Bible a má vyjádřit souhlas věřících s tím, co bylo ve čtení zvěstováno a také jejich připravenost a ochotu naplňovat Boží zákony ve svých životech. Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo žalm rezponzoriální.

⁵² Sborové mluvené zvolání zástupu lidí. Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo aklamace.

⁵³ Pokorný Ladislav, *Obnovená liturgie*. Česká katolická charita: Praha 1976. Bez ISBN, str. 46-50.

v západní církvi, respektive římské liturgii, východní církev - byzantská liturgie byla shovívavější a tolerantnější k jiným jazykům) a preferována byla latina. Od 2. století se především latinským překladem Písma Jeronýma stává latina oficiálním jazykem církve a liturgie, a to až do II. vatikánského koncilu (SC 63)^{54, 55}.

Jak bylo uvedeno výše, liturgie dnešních dnů jsou vedeny v národních jazycích, a tyto jazyky se tak stávají jazyky posvátnými. Řeč tedy musí být kultivovaná, ale zároveň tvárná. Musí reagovat na vývoj doby, vývoj jazyka ve společnosti, tedy se musí často revidovat. Musí být řečí srozumitelnou a jasnou.⁵⁶

4.4 Liturgická symbolika

Znamením rozumíme jev, který je smysly vnímatelný, ale který odkazuje na skutečnost jinou, odlišnou, který je s touto skutečností spojen, ale není s ní shodný. Znamení je zástupný prvek k té skutečnosti, která stojí (významově) za tímto znamením, ale ke které toto znamení ukazuje, směřuje.

Ladislav Pokorný se zabývá potřebnými vlastnostmi znamení, aby bylo znamením a přichází s těmito závěry – znamení by mělo být odlišné od označovaného, mělo by být odvozené z označované věci a tím pádem nedokonalejší než sama věc, znamení by mělo být označované věci podobné, ale současně od ní odlišné, a mělo by být snadněji poznatelné než označovaná věc.⁵⁷ Takovýto výčet se přesně hodí na popis funkce liturgických znamení. Jejich úkolem je právě svou smyslově vnímatelnou podobou odkazovat na skutečnosti mimo tento svět, na skutečnosti, které jsou rozumem neuchopitelné a smysly nehmatatelné a nevnímatelné⁵⁸. Jsou pojítkem či prostředníkem mezi tímto naším světem a světem Božským.

V liturgii se takto spojuje svět nehmotný a neviditelný se světem hmotným a viditelným. Toto spojení skrze symboly a znaky je možné díky Ježíši Kristu, který sestoupil na tento svět, přijal lidskou podobu, a díky tomu tyto dva světy určitým způsobem propojil a vytvořil tak námi vnímatelná znamení.

⁵⁴ Dokumenty II. vatikánského koncilu, Zvon: Praha 1995. ISBN 80-7113-089-3, str. 152.

⁵⁵ Pokorný Ladislav, *Obnovená liturgie*. Česká katolická charita: Praha 1976. Bez ISBN, str. 46-50.

⁵⁶ Tamtéž, str. 46-50.

⁵⁷ Tamtéž, str. 39.

⁵⁸ Ve většině případech.

4.4.1 Voda

Voda je obecným symbolem pro očistu, čistotu.⁵⁹ Voda byla už od antiky považována za pramen plodnosti, života. Jelikož kde není vody, není úrody. Místo zelených plání se objevují nehostinné a vyprahlé pouště. Zajímavé je, že voda v sobě obsahuje i ohrožující čili negativní potenciál. Je to především stojatá a rychle se kazící voda, která se nejdříve musí požehnat, aby z ní vyšly démonické síly.⁶⁰ S tímto symbolem tedy pracuje předkřesťanská, mimokřesťanská i pohanská symbolika, ale pouze v křesťanství se tomuto symbolu dostává nového rozměru. Ježíš Kristus ustanovuje křest vodou jednak jako duchovní očistu, ale také, a to je zde velice důležité, Ježíš křtem vodou naznačuje své vzkříšení a potažmo vzkříšení ostatních věřících. Voda zde dostala zcela nový rozměr s odkazem do světa nehmataelného.⁶¹

4.4.2 Chléb a víno

Dalším příkladem nám může být symbol chleba a vína. Chléb vždy znamená pokrm. Je to základní potravina člověka a jako taková hraje velice důležitou roli nejen v liturgickém obřadě. Chléb je pokrm, a pokrm je spojen s hostinou, společným stolováním, a je tedy i významným spojujícím prvkem ve společnosti.⁶² Pozvání k hostině, ke společnému stolu vyjadřuje vzájemnou důvěru a přátelství mezi lidmi. Z evangelií se často dovídáme, že Ježíš usedal ke společným hostinám nejen s apoštoly, ale i s lidmi plnými hříchů, kteří byli pro tehdejší společnost zavrženíhodní (L 7,36-50).

Pouze a jedině díky proměně, kterou učinil Ježíš Kristus, se tento chléb stává symbolem pokrmu posvátného, který je opět nejn odkazem na svět nadpřirozený, ale stává se tímto posvátným pokrmem fakticky (z důvodu skutečného vykonání Ježíšovy oběti).⁶³ Původně věřící přinášeli na bohoslužbu každý svůj vlastní chléb (kvašený), ale

⁵⁹ Jak fyzickou, tak i duševní čistotu.

⁶⁰ Vychází z antických představ o hlubokých oceánech jako o něčem negativním...

⁶¹ Pokorný Ladislav, *Obnovená liturgie*. Česká katolická charita: Praha 1976. Bez ISBN, str. 229-230.

⁶² Tento motiv hostiny či společného jídla můžeme nalézt již v antice, kde tzv. symposion znamenalo společné setkávání za různými účely – diskuze, pobavení, poučení....

⁶³ Pokorný Ladislav, *Obnovená liturgie*. Česká katolická charita: Praha 1976. Bez ISBN, str. 41-42.

postupem času s rostoucí úctou k tomuto pokrmu se od běžných bochníků upustilo a začali se používat nekvašené hostie⁶⁴ (z lat. *hostia* – obětní dar – oběť Ježíše Krista).

Stejně jako je chléb základním pokrmem při hostině, je i víno jakožto nápoj neodmyslitelně s hostinou spojeno. V běžném životě si připíjíme na zdraví, na počest nějaké osoby, události jako stvrzení nějakého rozhodnutí. Víno je také pro svou červenou barvu symbolem krve. V liturgii se pak víno skutečně v krev promění. Nesmíme opomenout zmínit jistou praktickou záležitost ohledně liturgického vína. Přestože červené víno symbolizuje krev, při eucharistickém obřadu se používá víno bílé, a to z čistě praktických důvodů – bílé plátno, kterým se utírá kalich je lépe zbaveno skvrn z bílého než z červeného vína.⁶⁵

4.4.3 Kadidlo

Směs vonných pryskyřic, které zapálením začnou doutnat a vytvářet vonný oblak dýmu, který se vznáší směrem vzhůru. Ve starých kulturách se kadidlo používalo především při kultickém zacházení s mrtvými. Vonné dýmy překrývaly zápach a sloužily i jako ochrana před zlými duchy. Později kadidlo používali především movití lidé, a to při různých obřadech, kde zastávalo funkci pocty, úcty. Z těchto motivů se pak vytvořil rituál okuřování. Dým se vznáší k božstvům, které je skrze něj uctíváno. Zároveň vonné pryskyřice mají určitý omamný charakter. Křesťanská obec se dlouho bránila včlenit do liturgie okuřování kadidlem, jelikož si byla vědoma silného pohanského náboje, který tento rituál obsahuje, ale postupem času se i kadidlo stalo neoddělitelným symbolem posvěcení a úcty Bohu součástí liturgie. Dým stoupá k Bohu jako symbol naší modlitby chval a díky. Současně se jím posvěcují oltáře, kříže a chrámové prostory.⁶⁶ V dnešní katolické liturgii vidíme nejčastěji okuřování Písma⁶⁷, a okuřování vystavené Nejsvětější svátosti. Při obojím jde o výraz hluboké úcty vyjádřené vonným dýmem stoupajícím k nebeskému Trůnu.⁶⁸

⁶⁴ Bohužel se s tímto krokem ztrácí to faktické nasycení věřícího, které mu umožňoval opravdový chléb a které mohlo daleko lépe ve věřících vyvolávat pocit faktického nasycení duchovního. Podobně se ohledně vhodnosti hostie vyjadřuje Ladislav Pokorný, který uvádí, že by bylo vhodné upravit alespoň tloušťku a barvu hostie, aby tak připomínala opravdový chléb. Pokorný Ladislav, *Obnovená liturgie*. Česká katolická charita: Praha 1976. Bez ISBN, str. 232-234.

⁶⁵ Pokorný Ladislav, *Obnovená liturgie*. Česká katolická charita: Praha 1976. Bez ISBN, str. 234.

⁶⁶ Při významnějších událostech, slavnostech, svátcích.

⁶⁷ Před četbou z evangelia.

⁶⁸ Pokorný Ladislav, *Obnovená liturgie*. Česká katolická charita: Praha 1976. Bez ISBN, str. 231-232.

4.4.4 Olej

Olej se v katolické liturgii používá při svěcení kněží, biskupů, při udělování svátosti biřmování, pomazání nemocných. Nejčastěji je to olej olivový nebo olej, který má v sobě příměs vonného balzámu. V předkřesťanské době užívali oleje pro náboženské účely Řekové i Římané. Nejčastěji se olej používal při léčení, a také ve spojení s Duchem svatým, kdy se při biřmování uděluje skrze symbol oleje milost (dary Ducha svatého).⁶⁹

4.4.5 Světlo a svíce

V raných křesťanských obcích bylo používání světla čistě praktickou záležitostí, jelikož se bohoslužby konaly v noci nebo v brzkých ranních hodinách. Světlo ovšem velice brzy získalo symboliku. S největší pravděpodobností je symbolika světla spojována s Kristem, jelikož on je nazýván nezanikajícím sluncem spravedlnosti⁷⁰. Světlo je znamením radosti, blízkosti Boha, je to symbol modlitby. Světlo také v kostelích symbolizuje přítomnost Krista v Nejsvětější svátosti.⁷¹

Svíce, respektive plamen je opět velmi starým symbolem. Již v předkřesťanském světě se svíce zažíhaly jako ochrana před démony, především ve spojení s pohřebními rituály. Křesťanství tento zvyk převzalo, ale vtisklo mu novou tvář. Světlo svíce, plamen, se stal symbolem Krista. Světlo, které ozařuje jejich život. Plamínek svíce věřícím také připomíná potřebu bdění, aby je příchod Krista nezaskočil nepřipravené (Mt 25,1-13). Nejdříve se svíce používaly jen při významných událostech, např. při vstupu papeže do chrámu. Později se tento zvyk ustálil, a svíce se staly neoddělitelnou součástí každé liturgie. Na oltáři tak hoří svíce dvě, čtyři nebo šest svící a při mši biskupské je to dokonce sedm svící rozmístěných kolem oltáře.⁷²

⁶⁹ Tamtéž, str. 230-231.

⁷⁰ Zde opět můžeme zmínit fakt, že se jedná o křesťanskou reakci na pohanský kult slunce, kdy je křesťany uctíváné jediné pravé slunce, kterým je Kristus.

⁷¹ Tamtéž, str. 228-229.

⁷² Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo svíce.

4.5 Vkládání rukou

V kapitole Liturgie a tělesnost jsme zmínili roli rukou jako velice důležitou. V nadcházejících větách se budeme konkrétně zabývat významem symbolického vkládání rukou. Je to neoddělitelná součást katolické liturgie, a jak uvidíme dále, používá se při mnoha jejích svátostech.

V Bibli se objevuje vkládání rukou při mnoha příležitostech, např. ve Starém zákoně se dočteme, že ruce se vkládali na hlavu zvířat, která byla následně obětována. Skrze tento obřad se přenášely hříchy buď jednotlivce, nebo celého společenství na zvíře, které bylo obětováno. Dalším typem vkládání rukou je vkládání při předávání funkce v kněžském úřadě nebo při předávání duchovní síly. V Novém Zákoně se vkládání rukou nejčastěji objevuje ve spojitosti s Ježíšem. Ten pomocí tohoto rituálu uzdravoval nemocné, vyháněl z lidí zlé duchy, žehnal dětem. Jiným příkladem vkládání rukou je situace, opět popisovaná v Novém Zákoně, kdy je na člověka skrze vložení rukou seslán Duch Svatý.

V současné katolické liturgii můžeme tento rituál spatřit při udílení křtu, při němž kněz vkládá ruce na katechumena a modlí se nad ním, aby ho Bůh vysvobodil z hříchu.⁷³ Další svátostí při které se používá vkládání rukou je svátost biřmování⁷⁴. Při tomto obřadu biskup⁷⁵ vkládá ruce na biřmovance se slovy: „(jméno), přijmi pečeť daru Ducha Svatého“. Při svátosti pomázení nemocných se také objevuje vkládání rukou na hlavu nemocného a má připomenout Ježíšovu uzdravující moc, která tak pomocí Ducha Svatého sestupuje na nemocného. Pouze pro doplnění zmíníme vkládání rukou při svátosti svěcení biskupa, kněze a jáhna. Zajímavý postřeh nabízí odborná studie Ivana Součka, ve které se zabývá rituálem vkládání rukou ve spojení s jistými magickými představami. Uvádí, že právě v magii se objevují ruce a jejich vložení na člověka nebo

⁷³ Tato forma křestní liturgie je často kombinovaná s formami jinými – ponoření do vody, pokropení vodou...

⁷⁴ Z lat. confirmatio, což znamená posílení, utvrzení. Ve středověké teologii se tato svátost dokonce nazývala Vkládání rukou. Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo ruka, vzkládání rukou.

⁷⁵ Ale existují i výjimky, kdy udělovatelem této svátosti může být i kněz

zvíře jako symboly předávání tajemných sil, které mají moc léčit člověka, ale také mají moc člověka zničit.⁷⁶

⁷⁶ Souček Ivan, Interpretácia rituálu vkladania rúk v rímsko-katolickej liturgii na základe predstáv vychádzajúcich z raných náboženských foriem. *Sacra aneb rukověť religionisty*, únor 2007, roč. 5, ISSN 1214-5351, str.144-167.

5 LITURGICKÝ ROK

Nyní se budeme zabývat stavbou liturgie, jejími proměnami a konkrétním vývojem. Jako první je nutné si uvědomit, že liturgie je velice dynamický útvar⁷⁷, a jako takový se vyvíjí nejen ve svých historických proměnách, ale také se podoba liturgického obřadu mění v průběhu roku, respektive liturgického roku. Liturgie si všímá slavností, svátků a různých památek, které jsou důležité nejen pro křesťanství, a tyto významné události zapracovala do své liturgie, takže se i v průběhu kratšího ročního období mění⁷⁸.

5.1 Liturgický a občanský rok

Liturgický rok je odlišný od toho občanského, a tyto odlišnosti, nebo lépe tento řád liturgického roku vychází z logického uspořádání založeného, jednoduše řečeno, na důležitosti jednotlivých událostí týkajících se křesťanství.⁷⁹ „...„*Liturgický rok je postupným rozvíjením vykupitelského díla Kristova...*“⁸⁰

Liturgický rok zahrnuje a oslavuje památku spasitelných činů Božích v Ježíši Kristu v průběhu jednoho ročního cyklu.⁸¹ Kromě této části liturgického roku, která se nazývá temporál a která zahrnuje dva sváteční okruhy – velikonoční okruh s přípravnou dobou a svátečním dozvukem, a vánoční okruh opět s přípravnou dobou a svátečním dozvukem (podrobněji v následujících kapitolách), zahrnuje ještě liturgický rok období mezi oběma těmito nosnými trámy liturgického roku, které se nazývá liturgické mezidobí. Liturgický rok také kromě událostí z Ježíšova života upomíná i na různé svaté, kteří svým životem inspirují, povzbuzují a učí věřící následování Krista. Tento kalendář, který vychází ze svátků svatých se nazývá sanktorál (podrobněji opět v příslušné kapitole).

⁷⁷ Jak bylo uvedeno výše.

⁷⁸ Opět je třeba si uvědomit, že podstata liturgie zůstává stejná, ale že se mění ty části, u kterých může docházet ke změnám a které tak reagují na danou slavnost či svátek atd..

⁷⁹ Nejčastěji jsou tyto slavnosti, svátky, památky spojené s životem Ježíše Krista, které mají největší hodnotu, ale v liturgii se objevují i svátky a památky, které se zaměřují na světce, církev atd.. Konkrétněji v kapitole Sanktorál.

⁸⁰ Pokorný Ladislav, *Obnovená liturgie*. Česká katolická charita: Praha 1976. Bez ISBN, str. 196.

⁸¹ Adam Adolf, *Liturgický rok*. Vyšehrad: Praha 1998. ISBN: 80-7021-269-1, str 13.

Liturgický rok prošel dlouhým vývojem, než se ustálil v podobě jakou známe a musíme mít na paměti, že jeho vývoj se nikdy zcela nezastaví. Samozřejmě jeho hlavní slavnosti zůstávají pevnými body, které jsou pro liturgický rok závazné, ale především v kalendáři svatých – sanktorálu můžeme spatřovat odlišnosti a neustálý vývoj.⁸² Tyto změny jsou možné díky ustanovením a různým církevním dokumentům, které se zabývají právě liturgickým rokem, a které stanovily dva druhy liturgického kalendáře. Kalendář všeobecný a kalendáře speciální.

5.1.1 Kalendář všeobecný

Dnešní roční všeobecný kalendář je založen na gregoriánském kalendáři vycházejícím z juliánského kalendáře, který bylo nutné reformovat⁸³ (nebudeme zde uvádět přesné astronomické výpočty a propočty, které by nám objasnily nutnost reformy, jelikož tento problém není předmětem této práce, ale zjednodušeně řečeno se juliánský kalenář musel reformovat, protože se opožďoval za rokem slunečním).

Kalendář všeobecný, nebo také generální, byl publikován dekretem Kongregace ritů v roce 1969. Tato kongregace je římským kuriálním úřadem, který má dohlížet na to, aby se římská liturgie slavila všude stejně, aby byla jednotná a nerozpadala se na mnoho místních zvláštních ritů.⁸⁴ Druhý vatikánský koncil z tohoto všeobecného římského kalendáře vyčlenil ty svátky svatých, které nemají obecný význam (tímto byl výrazně snížen počet svátků s obecnou platností) a umožnil slavení svátků bez obecného významu díky zavedení tzv. speciálních kalendářů (SC 111).⁸⁵

5.1.2 Kalendáře speciální

Pod kalendáře speciální si zařadíme tři typy kalendářů. Půjde o kalendář regionální, diecézní a řeholní. Samozřejmě všechny speciální kalendáře se přísně řídí a

⁸² Jedná se o kalendáře diecézní, regionální, které se od všeobecného liší. Viz kapitola Kalendáře speciální.

⁸³ Papež Řehoř XIII svolává roku 1576 komisi, která má provést reformu juliánského kalendáře. Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo kalendář.

⁸⁴ Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo kongregace ritů.

⁸⁵ Dokumenty II. vatikánského koncilu, Zvon: Praha 1995. ISBN 80-7113-089-3, str. 163.

vycházejí z kalednáře všeobecného, ale na místa, kde je to možné se dosazují vlastní svátky svatých, kteří mají význam pro daný region, společenství, národ.⁸⁶

Kalendář regionální se užívá pro různé provincie, regiony a velká území. Nejčastěji se kalendář týká určitých jazykových oblastí, které vyžadují drobné úpravy kalendáře všeobecného, a které si do tohoto regionálního kalendáře začleňují svátky svatých, které platí pro celou oblast. Regionálním kalendářem pro Čechy a Moravu je Český národní kalendář.⁸⁷

Kalendář diecézní vychází z možnosti diecézí (místních církví) slavit své vlastní mučedníky, řeholníky, svaté. Druhý vatikánský koncil tuto možnost potvrdil v dokumentu SC 111, kde se uvádí, že svátky svatých nemají převládnout nad svátky, kterými se slaví vlastní tajemství spásy, a proto tedy mohou jednotlivá biskupství, národy, řeholní společenství slavit tyto svátky, které nemají obecný význam.⁸⁸ Na základě diecézních kalendářů se pak sestavují kalendáře pro jednotlivé kostely, kaple.⁸⁹

Posledním zmíněným speciálním kalendářem je kalendář řeholní, řádový. Takovýto kalendář přidává ke všeobecnému kalendáři svátky zakladatelů a patronů konkrétního společenství, svátky svatých, blahoslavených, kteří ve společenství či řádu žili a také se slaví výročí posvěcení katedrály, vznik řeholního domu atd.⁹⁰

5.2 Struktura liturgického roku

Jak napovídá název kapitoly, budeme se zabývat stavbou liturgického roku, jeho jednotlivými částmi. Jak jsme již uvedli, liturgický rok se dělí na dvě větve – temporál a sanktorál. V následujícím textu se s těmito částmi podrobně seznámíme.

5.2.1 Temporál

Středem nejen temporálu, ale celého liturgického roku je Kristovo velikonoční tajemství – umučení a zmrtvýchvstání. Jedná se o pramen spásy pro všechny lidi, který

⁸⁶ Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo kalendarium.

⁸⁷ Tamtéž, heslo kalendář regionální.

⁸⁸ Dokumenty II. vatikánského koncilu, Zvon: Praha 1995. ISBN 80-7113-089-3, str. 163.

⁸⁹ Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo diecézní kalendář.

⁹⁰ Tamtéž, heslo kalendář řeholní.

byl velikonočními událostmi zprostředkován. Proto jím začneme i my, přestože za počátek liturgického roku je označován advent.

Brzy po Ježíšově odchodu se vedle pravidelného slavení neděle, jakožto dne památky smrti a zmrtvýchvstání Krista začíná objevovat také výroční slavení Paschy v návaznosti na Ježíšovo ustanovení Těla a Krve. V židokřesťanských obcích tedy docházelo jak ke slavení klasické židovské Paschy, tak i ke slavení Paschy ve smyslu křesťanského velikonočního tajmství a k vzájemnému odpoutávání docházelo jen pozvolně. Velikonoce se slaví vždy v neděli po prvním jarním úplňku a zahrnují tzv. velikonoční triduum. Toto triduum obsahuje tři dny, které upomínají na ukřižování, smrt a zmrtvýchvstání Páně. Je to – Večerní slavnost na Zelený čtvrtek (Památka Večeře Páně), dále liturgie Velkého pátku (Památka Umučení Páně) a Slavnost velikonoční noci a velikonoční neděle (Slavnost Zmrtvýchvstání Páně – Bílá sobota a neděle). Kromě tohoto velikonočního tridua se k velikonočnímu svátečnímu okruhu připojuje velikonoční doba – padesátidenní, která končí slavností Seslání Ducha svatého a velikonoční kající doba – doba postní, která začíná Popeleční středou a trvá 44⁹¹ dní. Postní doba pak končí mší na památku Večeře Páně na Zelený čtvrtek. Bohužel nám rozsah této práce nedovoluje detailněji se zabývat jednotlivými svátečními dny a svátečními obdobími, a proto se spokojíme pouze s datovým určením a podstatu, význam a jejich vývoj nebudeme popisovat.

Rovnou tedy přejdeme k druhému významnému svátečnímu okruhu, kterým jsou Vánoce. Nejvýznamnějším dnem tohoto okruhu je 25. prosinec⁹² jako den Kristova narození, čili inkranace, vtělení Boha (jeho zjevení v těle). Podobně jako k Velikonocům i k Vánocům se postupem času přidružila přípravná doba tzv. advent⁹³. Jeho začátek není datově fixován a pohybuje se v rozmezí od 27. listopadu do 3.

⁹¹ Vedly se spory, jak počítat postní dobu, aby se zachovala symbolika 40 dní Ježíše na poušti. Nakonec se ke 40 dům od 1. Postní neděle přidaly 4 dny, aby se popelec uděloval ve středu, jelikož to bylo mezi lidmi zavedené a oblíbené. Adam Adolf, *Liturgický rok*. Vyšehrad: Praha 1998. ISBN: 80-7021-269-1, str 98-100.

⁹² Jak jsme již uvedli výše v textu, výběr tohoto dne není náhodný, ale je reakcí na pohanský svátek nepřemožitelného boha Slunce, který se slavil ve stejný den. Kromě této teorie existuje ještě jiný názor a to, že jde o skutečný a pravdivý údaj Kristova narození. Adam Adolf, *Liturgický rok*. Vyšehrad: Praha 1998. ISBN: 80-7021-269-1, str. 121.

⁹³ Z lat. adventus – příchod (příchod Páně). Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo advent.

prosince. Pro konkrétnější představu má advent začínat prvními nešporami⁹⁴ neděle, která připadne na 30. listopadu nebo na den tomuto dni nejbližší.⁹⁵ Samotný advent trvá čtyři neděle a má věřícího připravit nejen na samotný svátek narození Ježíše Krista, ale má ho také připravit na očekávaný druhý příchod Ježíše na konci věků.⁹⁶ Celý vánoční sváteční okruh se uzavírá svátkem Křtu Páně, který se slaví neděli po Zjevení Páně (6. leden).

Liturgickým mezidobím pak nazýváme 33 (34) týdnů, které leží mezi oběma velkými svátečními okruhy, které jsme zmínili v předcházejících dvou odstavcích. V tomto období se klade důraz na plnost a celistvost tajemství Kristova života v tom smyslu, že se neoslavuje konkrétní tajemství z konkrétního pohledu, ale z jeho obecného významu pro život věřícího, církve. Týdnům dominují neděle, které vychází z Velikonoc, a každá je tak svátkem, připomínkou a zpřítomněním Kristovy oběti a samozřejmě se během této doby slaví různé svátky, památky a také slavnosti.

5.2.2 Sanktorál

Do sanktorálu řadíme památky svatých. Jedná se především o připomínky Ježíšovy matky Marie, apoštolů, mučedníků a dlouhého zástupu světců a světic, kteří svými životy následovali Krista.

Kult svatých nemá v žádném případě nahrazovat či jinak znehodnocovat Kristovo prostřednictví, což se v určitých dějinných etapách, především přemírou lidového uctívání svatých dělo, ale má poukázat na Boží milost působící na jejich život. Má tedy ostatní věřící inspirovat, posilovat, vést, pomáhat.

Historie uctívání svatých je dosti komplikovaným jevem, a rozsah této práce nedovoluje její detailnější zkoumání, proto se zaměříme pouze na nejdůležitější prvky. Počátek kultu svatých datuje Adolf Adam do poloviny 2. století a dále uvádí, že uctívání byli nejprve ti křesťané, kteří obětovali vlastní život při následování Krista. Jednalo se o mučedníky, kterým byla prokazována velká úcta. Za prvního takového mučedníka je považován biskup Polykarp ze Smyrny. V počátcích se kult mučedníka

⁹⁴ Pravidelné neeucharistické shromáždění obce v určitém hodině – večer. Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo modlitba hodinek.

⁹⁵ Adam Adolf, *Liturgický rok*. Vyšehrad: Praha 1998. ISBN: 80-7021-269-1, str. 129.

⁹⁶ Pokorný Ladislav, *Obnovená liturgie*. Česká katolická charita: Praha 1976. Bez ISBN, str. 198.

omezoval jen na obec, se kterou byl úzce spojen – hrobem nebo jinak uchovanými tělesnými pozůstatky mučedníka. Později byli někteří z mučedníků přijímáni i do ostatních kalendářů obcí, a hrob byl nahrazován relikviemi⁹⁷, později obrazy.⁹⁸

Ke kultu mučedníků se velmi brzy přidalo uctívání apoštolů, vyznavačů, kteří byli pronásledováni pro svou víru, ale nemuseli zaplatit svým životem, většinou byli mučeni, vězněni, vyhnáni. V neposlední řadě si úctu vysloužili i panny a asketové, kteří se vyznačují mimořádným následováním Krista.⁹⁹

Aby bylo zabráněno nekontrolovatelnému nárůstu svatých, tak byl vytvořen církevní proces svatořečení (kanonizace), který stanovuje přesná pravidla pro udělování svatosti.¹⁰⁰

⁹⁷ Tělesné pozůstatky mučedníka nebo svatého. Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo relikvie.

⁹⁸ Adam Adolf, *Liturgický rok*. Vyšehrad: Praha 1998. ISBN: 80-7021-269-1, str. 194-198.

⁹⁹ Tamtéž, str. 194-198.

¹⁰⁰ Pravidla lze nalézt v církevním zákoníku CIC Can. 1999-214. Tamtéž, str. 195.

6 PROMĚNY LITURGICKÝCH OBŘADŮ

V následující kapitole se budeme zabývat proměnami vybraných liturgických obřadů. Tyto proměny jsou možné díky stanovisku církve, která zastává přesvědčení, že Ježíš stanovil a ukázal směřování svátostného působení, ale konkrétní podobu tomuto působení může vtisknout až církev. Může tedy upravovat jednotlivé úkony, modlitby a formy liturgických svátostných obřadů, aby byly lépe pochopitelné, a více odpovídaly a reagovaly na společenský, historický a kulturní vývoj. Tento názor není samozřejmostí, jelikož v minulých stoletích převládalo přesvědčení, že Ježíš Kristus osobně ustanovil každou svátost do posledních detailů, a proto jsou podoby těchto svátostí neměnné¹⁰¹. Půjde především o obřady, které jsou spojeny se svátostmi, jež církev uděluje. Podíváme se ale i na obřady, které se týkají tzv. svátostin. Pro lepší porozumění a rozlišení si vysvětlíme oba pojmy, a pokusíme se pochopit důležitost, podstatu a význam svátostí a svátostin.

Slovo svátost pochází z řeckého výrazu *mysterion*, které je označením nejen pro tajemství, ale také pro Boží spásný čin, realizovaný v Kristu. Slovo *mysterion* se také používá pro označení slov a činů Ježíše Krista, která vyslovil či vykonal za účelem naší spásy. Až ve 12. století se pojem svátost začal používat v tom smyslu, jak ho známe dnes. Důležité je v tomto bodě zmínit rozlišení na svátosti a svátostiny. Vychází ze scholastického používání slova svátosti – *sacramentum*. Rozlišovali svátosti velké – *sacramenta maiora* a svátosti malé – *sacramenta minora*. Pod velké svátosti se řadil křest, biřmování, eucharistie, svátost smíření, pomazání nemocných, kněžské svěcení a manželství¹⁰²; pod malé svátosti, neboli svátostiny, sakramentálie se řadila a řadí všechna bohoslužebná znamení, která nejsou zahrnuta v sedmi předchozích svátostech.¹⁰³ Svátostiny nemusí být vždy vázány na oficiální představitele církve, ale mohou je slavit i laici – rodiče žehnají svým dětem, věřící se pomodlí nad jídlem (což je vlastně připomínkou eucharistie, hostiny, která je zahrnuta ve svátostech a tak můžeme

¹⁰¹ To, co zůstává neměnné je samozřejmě podstata a výtnam svátostí, mění se pouze ta část, která může podléhat změnám.

¹⁰² Sedm svátostí, které se v církvi slaví dodnes.

¹⁰³ Adolf Adam, *Liturgika*. Vyšehrad: Praha 2001. ISBN 80-7021-420-1, str. 140.

řít, že svátostiny vznikly a čerpají z jednotlivých svátostí), prosebné průvody, poutě, různá svěcení.¹⁰⁴

Při udělování a přijímání svátostí se člověk setkává s Ježíšem, nejde ale pouze o soukromé setkání, ale o setkání celé církve, která je tělem a věřící jsou jeho údy (SC 26)¹⁰⁵. Účinek těchto svátostí je vždy darem, a nikdy se nejedná o zásluhu věřícího, který jej přijímá. Důležité je si uvědomit, že středem všech svátostí je opět eucharistie, na kterou se ostatní svátosti orientují. Svátosti mají člověka posilovat, mají ho přibližovat Bohu, a vést ho na cestě k Bohu.¹⁰⁶

6.1 Křest

Liturgickým obřadem křtu se zde budeme zabývat proto, protože je to základní a nejdůležitější událost křesťanského života. Křest začleňuje člověka – věřícího do církve, společenství bratrů a sester (v Kristu), a jako u ostatních svátostí se tak děje pomocí vnějších znamení – omývání, kropení, polévání vodou nebo ponoření do vody, jako výraz očištění se od hříchů, a od dosavadního způsobu života a myšlení.¹⁰⁷

6.1.1 Význam křtu

Křest je zmiňován v Novém zákoně, kde se Ježíš nechává od Jana pokřtít, obmyt vodou na znamení kajcnosti (Mt 3,13-16), ale křest, který byl ustanoven samotným Ježíšem se od tohoto Janova podstatně liší¹⁰⁸. Křest, který je ustanoven Ježíšem je znovuzrozením skrze Ducha svatého. Je to začlenění pokřtěného do spásného díla Božího.¹⁰⁹ Pokřtěný přijímá nové jméno, jako důkaz svého znovunarození. Svátost křtu ruší odloučenost člověka od Boha, každá vina a každý hřích je mu odpuštěn, a je mu nabídnuta naděje na věčný život ve společenství s Bohem.¹¹⁰

¹⁰⁴ Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo svátostina.

¹⁰⁵ Dokumenty II. vatikánského koncilu, Zvon: Praha 1995. ISBN 80-7113-089-3, str. 142.

¹⁰⁶ Adolf Adam, *Liturgika*. Vyšehrad: Praha 2001. ISBN 80-7021-420-1, str 146-150.

¹⁰⁷ Pokorný Ladislav, *Liturgika II – dějiny liturgie v přehledu*. Česká katolická charita : Brno 1976. Bez ISBN, str. 187.

¹⁰⁸ Forma zůstává stejná – obmytí vodou na znamení očisty.

¹⁰⁹ Pokorný Ladislav, *Obnovená liturgie*. Česká katolická charita: Praha 1976. Bez ISBN, str. 93-95.

¹¹⁰ Adolf Adam, *Liturgika*. Vyšehrad: Praha 2001. ISBN 80-7021-420-1, str 154.

6.1.2 Nezbytnosti pro přijetí křtu

Přijetí křtu bylo ve svých počátcích především výrazem zřeknutí se života pohanského a stačilo, aby žadatel křtu vyznal víru v Ježíše Krista, a symbolicky byl ponořen do vody. Postupem času se v církvi ustálil názor, že začlenění dospělého člověka¹¹¹ do společenství – církve (přijetí křtu) vyžaduje delší přípravnou dobu, a také insitucionální pomoc. Je třeba žadatele o křest vzdělat v záležitostech víry a naučit je novému křesťanskému životu. Koncem 2. století se objevuje instituce katechumenátu, která má za úkol připravovat, vzdělávat žadatele o křest. Zajímavostí je, že do katechumenátu nebyli přijímáni vždy všichni žadatelé, a obecně byly podmínky pro přijetí, především během 3. století, velmi přísné. Pokud například žadatel nepocházel z křesťanské rodiny, musel být představenému obce přiveden a doporučen některým křesťanem z obce. Jestli byl žadatelem o křest otrok, jehož pán byl křesťan, musel mít pánovo prohlášení o jeho dobrém chování. Mezi žadatele, kteří byli odmítáni, pokud by radikálním způsobem nezměnili způsob svého života, patřily skupiny pohanských kněží, strážci chrámů, herci, gladiátoři a návštěvníci těchto gladiátorských zápasů, vojáci, umělci, kteří často zhotovovali sochy božstev.¹¹²

V průměru trval katechumenát tři roky a byl zakončen zkouškou, která prověřovala především zvládnutí správného křesťanského chování a života. Katechumenům se předčítaly biblické texty, vyprávěly se jim dějiny spásy, předpovědi Starého zákona a naplnění těchto předpovědí v Novém zákoně. Katechumeni chodili na bohoslužby slova. V období těsně před přijetím křtu se nad katechumeny konaly exorcismy¹¹³ a celková příprava se zintenzivněla. Doba křtu nebyla zpočátku nijak stnovena, ale s narůstajícím počtem žadatelů a s disciplinovaností katechumenátu bylo nutné stanovit určité termíny, vhodné pro udělování křtů, a tento výběr padl na dobu velikonoční (doba, kdy se oslavuje Kristovo Zmrtvýchvstání a přímo tak odkazuje na nové zrození křtěnců). Ani místo křtu nebylo nijak zvlášť určeno, ale už od samých počátků udělování křtu se preferovala místa, která nabízela křtění v „živé“ vodě. Šířením křesťanství tento prvek, křtění v přírodě, vymizel a začalo se křtít v tzv.

¹¹¹ Křest dětí probíhá jinak a taky se jím budeme zabývat.

¹¹² Pokorný Ladislav, *Liturgika II – dějiny liturgie v přehledu*. Česká katolická charita : Brno 1976. Bez ISBN, str. 187-189.

¹¹³ Modlitba za vysvobození z odloučenosti od Boha a z hříchu. Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo exorcismus.

baptisteriích, což byly stavby přidružené k biskupským, a později i venkovským kostelům, které byly vybaveny piscinou – mělký „bazén“, do kterého se křtěnci ponořili. Typické křtelnice, které známe z dnešních kostelů vznikají až kolem 6. století, a jsou úzce spojeny s praktikováním křtu novorozenců¹¹⁴. Důležitou a od 5./7. století nezbytnou součástí přijetí svátosti křtu byla povinnost mít kmotra (do té doby se kmotři objevují u sirotků, kterým tímto způsobem nahrazovali rodiče).¹¹⁵

6.1.3 Obřady pro přijetí křtu

Tyto obřady, kterými musí projít žadatel o křest, můžeme rozlišit do dvou částí. První část by tvořily obřady doby přípravné, a tou druhou částí by byly obřady před samotným křtem. Do první kategorie spadá i katechumenát, o kterém jsme se již zmiňovali, a proto se jím konkrétněji zabývat nebudeme. Zaměříme se ovšem na ty obřady, které se sice konají v době katechumenátu, ale o kterých jsme se ještě nezmínili. Úplně prvním obřadem přípravného období byla úvodní katecheze, která neměla účel poučení kandidáta o víře a křesťanském životě, ale jejím úkolem bylo přesvědčit se o správných a čistých úmyslech kandidáta. Mezi další obřady patří poznamenání křížem, vkládání rukou, exorcismus (velmi rozšířený), obřady *traditio* a *reditio*, které spolu úzce souvisejí. Při *traditio* bylo žadatelům ústně sděleno přesné znění Vyznání víry a modlitby Otčenáš, a při *reditio* je žadatel jako důkaz, stvrzení přijetí křesťanské víry, pronesl před církevní obcí. Jednalo se o formule, které byly součástí tajemství víry, a aby jako takové zůstaly skryty před nezasvěcenými a pohany katechumen nedostal jejich písemnou podobu, a ani si nemohl sám udělat jejich písemný zápis. Posledními obřady přípravného období jsou tzv. *skrutinia*¹¹⁶. Jedná se o tři, později sedm *skrutinií*. Při prvním se provedl záznam všech kandidátů, kteří byli následně předvoláváni před kněze, který jim udělal na čele znamení kříže. Při jednom z dalších *skrutinií* bylo katechumenům umožněno vyslechnout evangelia při bohoslužbě, ale v zápětí se museli odebrat pryč, a při obětování mohli být účastni jen křesťanští rodiče a kmotři.¹¹⁷

¹¹⁴ Blíže o křtu dětí v následující podkapitole.

¹¹⁵ Pokorný Ladislav, *Liturgika II – dějiny liturgie v přehledu*. Česká katolická charita : Brno 1976. Bez ISBN, str. 187-192.

¹¹⁶ Zkoušky víry a způsobu života. Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo *skrutinium*.

¹¹⁷ Pokorný Ladislav, *Liturgika II – dějiny liturgie v přehledu*. Česká katolická charita : Brno 1976. Bez ISBN, str. 187-196.

Do druhé kategorie obřadů řadíme obřad effata¹¹⁸ tzv. otevření smyslů pro Boží zvěst, který se provádí dotykem nasliněného¹¹⁹ palce kněze uší, úst, později i nosu katechumena. Další je obřad zřeknutí se zlého, ke kterému se přidávalo i vyznání víry. Jedním z posledních obřadů, které se vykonávaly před samotným křtem, bylo mazání olejem. Opět měl tento obřad exorcistický charakter, tedy zřeknutí se zlého a posilnění se pro nastávající změny a život v Kristu. Na Východě se pomazálo dokonce celé tělo. Západ pomazával olejem jen některé části.¹²⁰

6.1.4 Křestní úkon

Samotný křest se tedy provádí buď ponořením, nebo litím. Církev zná obě varianty a v minulosti se v různých obdobích preferoval ten, nebo onen způsob. Také počet ponoření nebo lití křestní vody na hlavu byl různý. Ve Španělsku například bylo jen jedno ponoření, ale jak známe i z dnešních dob, typické je ponoření nebo lití trojí. Těsně před samotným křtem, když křtěnec stál ve vodě, byl dotázán například na otázku – Věříš? Po křtu následovalo dvojí mazání olejem. Vyvinulo se z obřadu bířmovacího, který následoval hned po křtu, kdy biskup pomazal hlavu věřícího (zbytek těla pomazávali jáhni a jáhenky). Kněz následně oblékl novokřtěnce do bílého roucha na znamení čistoty (oba tyto obřady jak pomazání olejem, tak oblékání do bílého radostného roucha se objevují ve 4. století). Do 4. století je datován obřad odevzdání svíce novokřtěncům na Bílou sobotu, a po křtu se novokřtěncům podávalo mléko smíšené s vodou. Tento pokrm má symbolizovat posilňující pokrm nově narozených dětí Božích. Novokřtěnci také přistupovali ke svatému přijímání, které bylo podáváno i dětem. Po křtu se pokračovalo během svatého týdne v katechezi. Předávaly se zkušenosti a poznatky, které se týkaly tajemství víry, především eucharistie.¹²¹

6.1.5 Křest dětí

Samostatným problémem je pak otázka křtu malých dětí. Je vhodné dítěti vtisknout tento nesmazatelný znak, a tak ho předem ovlivnit na jeho začínající cestě?

¹¹⁸ Effata znamená aramejsky otevři se. Odkazuje na uzdravení hluchoněmého Ježíšem (Mk 7,31-37). Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo ritus Effata.

¹¹⁹ Místo sliny se může používat olej.

¹²⁰ Pokorný Ladislav, *Liturgika II – dějiny liturgie v přehledu*. Česká katolická charita : Brno 1976. Bez ISBN, str. 196-197.

¹²¹ Pokorný Ladislav, *Liturgika II – dějiny liturgie v přehledu*. Česká katolická charita : Brno 1976. Bez ISBN, str. 197-199.

Dítě se nemůže ke křtu vyjádřit ani souhlasně, ale ani odmítavě. Zdeněk Bonaventura Bouše se tímto problémem zabývá, a dochází k názoru, že by církev měla odmítat křtít děti rodičů, u kterých není zaručené, že dítě povedou v křesťanské víře. To samozřejmě nemusí být zaručeno ani křesťanským prostředím při výchově, a tak je opravdu nutné zamyslet se nad tím, jestli by dítěti neměla být ponechána svoboda při samostatném a uvědomělém rozhodnutí.¹²²

Adolf Adam se na toto téma vyjadřuje obdobně. Pokud se rodiče při křestním rozhovoru prokáží jako nekřesťané, kteří nemají zájem o další křesťanskou výchovu dítěte nebo rozhovor odmítnou, neměl by být křest v takovéto situaci udělen.¹²³

Problém ohledně oprávněnosti křtu malých dětí není v církvi nový, jelikož křest dětí se, jako běžná součást křesťanského světa, vyskytuje již ve 4. stol. Objevují se názory, že je nutné nahradit křest dětí pouze křtem dospělých, a označit tento křest dětí jako nezákonný a neplatný. Pro oprávněnost křtu dětí se vyjadřuje Origenés, jehož výrok ve své monografii uvádí Adolf Adam: „*Církev převzala od apoštolů tradici udělovat křest i dětem.*“¹²⁴ Dalším hlasem pro je názor, že přestože samo dítě není schopné vyjádřit svůj souhlas či nesouhlas s křtem a s prvky víry, které jsou nutné pro přijetí křtu, souhlas za něj vykonají a dosvědčí rodiče, komtrové a ostatní přítomní.¹²⁵

Nejenže rozporuplné otázky vyvolávala samotná oprávněnost udělování křtu malým dětem, ale také samotná liturgie tohoto obřadu nebyla zcela dořešená, ve smyslu jejího přizpůsobení situaci dětí. Pro křest dětí se totiž používal křestní obřad určený dospělým, který nebral ohled právě na specifičnost situace nedospělého dítěte. O změnu se zasadil až Druhý vatikánský koncil (SC 67)¹²⁶, který vytvořil nový řád obřadu křtu dětí. O současné podobě křestní liturgie pojednáme v následující kapitole.

6.1.6 Současná podoba křtu

Podoba křestního obřadu dospělých se v mnohých a podstatných bodech shoduje s obřadem, jak jsme ho popsali výše. Výraznou změnou je například obnova

¹²² Bouše Zdeněk Bonaventura, *Malá katolická liturgika*. Vyšehrad: Praha 2004. ISBN 80-7021-709-X, str. 151-153.

¹²³ Adolf Adam, *Liturgika*. Vyšehrad: Praha 2001. ISBN 80-7021-420-1, str. 156.

¹²⁴ Tamtéž, str. 155.

¹²⁵ Tamtéž, str. 156.

¹²⁶ Dokumenty II. vatikánského koncilu, Zvon: Praha 1995. ISBN 80-7113-089-3, str. 152.

katechumenátu a úprava jeho doby na jeden rok (s možností tuto dobu upravit potřebám katechumena) Druhým vatikánským koncilem (SC 64).¹²⁷ Potřeba přípravné doby – katechumenátu se začala jevit jako nezbytnou, jelikož žadatel o přijetí jedné z iniciačních svátostí, měl být vzdělán jak intelektuálně ohledně principech křesťanské víry, tak měl být i postupně uveden a začleněn do křesťanského života, života v církevním společenství.¹²⁸

K vícero změnám došlo v křestním obřadu malých dětí, který upravil Druhý vatikánský koncil. Ten také stanovil podmínky pro zjednodušený zkrácený obřad přijetí křtu v nebezpečí smrti (SC 68)¹²⁹, a stanovil pokyny k přípravě dospělých (žadajících o další iniciační svátosti, kterými jsou kromě křtu i svatě přijímání a biřmování), kteří byli pokřtění jako děti, ale neproběhla u nich žádná katecheze.¹³⁰

Liturgie křtu malých dětí tedy vychází z dokumentů Druhého vatikánského koncilu a obřadu předchází již zmiňovaný křestní rozhovor. Dalším důležitým prvkem, který často není dodržen, nebo spíše je přehlížen, a na který upozorňují mnozí autoři¹³¹, je to, že obřad křtu dětí nemá být chápán jako soukromá záležitost rodičů, komrů a blízké rodiny. Křest dětí by měl být rozhodně začleněn do církevního shromáždění, neboť dítě tímto vstupuje do tohoto společenství, a to je za toto dítě a ostatní své členy odpovědné.¹³²

Po obřadu přivítání dítěte, kdy celebrant¹³³ pozdraví přítomné a zeptá se rodičů, co žádají od církve, následuje bohoslužba slova, při které se čte z Písma, přednášejí se přímluvy, provádí se exorcismus, který je stejný jako u křtu dospělých (celebrant se modlí nad křtěncem exorcizační modlitbu). Následuje pomazání dítěte olejem společně s prosebnou modlitbou o Kristovu sílu. Buď je dítě olejem pomazáno na prsou, nebo jen na čele, ale pokud situace neumožňuje pomazání, může se od něho upustit, a tento liturgický úkon je nahrazen vkládáním rukou kněze na dítě. Další částí obřadu je slavnost křtu. Po žehnání křestní vody se dospělý křtěnec zříká zlého a vyznává víru,

¹²⁷ Tamtéž, str. 152.

¹²⁸ Polc V. Jaroslav, *Posvátná liturgie*. Křesťanská akademie: Řím 1981. Bez ISBN, str. 254-256.

¹²⁹ Dokumenty II. vatikánského koncilu, Zvon: Praha 1995. ISBN 80-7113-089-3, str. 153.

¹³⁰ Adolf Adam, *Liturgika*. Vyšehrad: Praha 2001. ISBN 80-7021-420-1, str. 168.

¹³¹ Adolf Adam, Zdeněk Bobanventura Bouše.

¹³² Bouše Zdeněk Bonaventura, *Malá katolická liturgika*. Vyšehrad: Praha 2004. ISBN 80-7021-709-X, str. 153.

¹³³ Vedoucí bohoslužebného shromáždění. Berger Rupert, *Liturgický slovník*. Vyšehrad: Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2, heslo celebrant.

v případě křtu malých dětí to za něj udělají jeho rodiče a kmotr. V tento moment se přistupuje k vlastnímu křtu buď ponořením, nebo trojím politím hlavy křestní vodou a vyslovením: „Jméno, já tě křtím ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého.“¹³⁴ Kmotr vloží svou pravou ruku na dítě, poté mu osuší hlavu, a pomaže křížem čelo na znamení přijetí k Božímu lidu. Kmotr také oblékne nově pokřtěného do bílého roucha, které symbolizuje nové stvoření, znovuzrození a obléknutí Krista (srv. Řím 13,14), a předá hořící křestní svíci. Závěrečné obřady zahrnují modlitbu Páně a požehnání kněze přítomných.¹³⁵

6.2 Svátost manželství

V této kapitole se zaměříme na proměny liturgického obřadu při udělování svátosti manželství. Je to jediná svátost, která je udělována dvěma osobám, která ale tyto dvě osoby spojuje v jedno tělo (Gn 2,24), a dochází tak k plnému určení muže a ženy, k určení člověka.

Manželství je společenství dvou pokřtěných lidí, kteří jsou spojeni v Kristu a jejichž svazek je trvale posvěcen. V literatuře se objevuje názor, že křesťanské manželství je ve své podstatě obrazem vzathu církve a Ježíše Krista. Vztah muže a ženy má představovat vztah Krista a církve (Ef 5,25). Na mnoha místech v Bibli tedy nacházíme úctu k tomuto svazku muže a ženy, a je tedy logické, že akt spojení dvou lidí a posvěcení tohoto spojení se postupem času začlenil do křesťanské, respektive katolické liturgie. Ještě než se začneme zabývat samotným obřadem, je nutné zmínit povahu této svátosti, která se neuskutečňuje skrze církev, ani skrze kněze, který tento svazek pouze posvětit, a církevní shromáždění „dosvědčí“, ale která se uskutečňuje skrze snoubence, kteří si svým „ano“¹³⁶ udělují vzájemně tuto svátost.¹³⁷

6.2.1 Vývoj a proměny obřadu

Jak jsme uvedli v úvodu této kapitoly, liturgický obřad svátosti manželství se teprve postupně začleňoval do struktur liturgie, a ve svých počátcích v ní neměl žádné

¹³⁴ V krizových situacích může křest tj. polítí a vyslovení této věty vykonat i laik.

¹³⁵ Adolf Adam, *Liturgika*. Vyšehrad: Praha 2001. ISBN 80-7021-420-1, str. 155-166.

¹³⁶ Toto „ano“ musí mít církevně uznanou formu. Jeden z parterů musí být katolík, manželství musí být uzavřeno před příslušným katolickým duchovním a dvěma svědky. Tamtéž, str. 283-285.

¹³⁷ Tamtéž, str. 283-285.

místo. Ladislav Pokorný spojuje uzavírání manželství s existencí práva. Tam kde se vyvinulo právo, byl sňatek jeho součástí. Dále upozorňuje na jednotlivé odlišnosti při slavnostech uzavírání sňatků, které vychází jak z odlišnosti práva různých oblastí, tak i z kulturních a společenských odlišností. Ve svých počátcích tento obřad vůbec nebyl spojován s církví, ale konal se pouze v rodinném kruhu. Základním pravidlem pro uskutečnění sňatku bylo souhlasné vyjádření obou partnerů, kterému předcházelo souhlasné vyjádření jejich rodičů, dále musel být zaručen patřičný věk snoubenců, nesměl mezi nimi být nevhodný příbuzenský vztah, a také žádný z nich nesměl být v jiném, stále trvajícím, manželství. Souhlas je tedy hlavním aktem celého obřadu, okolo kterého se seskupují různé slavnosti a rituály, které později přebírá a upravuje i křesťanský obřad. V 2. a 3. století se objevuje odlišení obřadu zasnub, který se uskutečňoval v rámci rodinné hostiny, odevzadní prstenu a darů nevěstě. Samotná svatba měla několik fází – nejprve byla nevěsta zahalena do závoje, v jejím domě došlo k výměně souhlasů a představení, byla přečtena svatební smlouva v přítomnosti svědků, kteří ji podepsali a po vzájemném „ano“ snoubenců následovalo odevzdání nevěsty žnichovi prostřednictvím podání rukou. Přinesla se oběť domácím bohům a začala hostina. Poslední fází je večerní svatební průvod do domu muže, který je doprovázen zpěvem.¹³⁸

Uzavírání sňatků mezi křesťany se tedy ve své podstatě nelišilo od těchto právních či světských rituálů, ale logicky z nich musely být odstraněny ty projevy, které odporovaly křesťanskému způsobu života a křesťanské víře. Logicky se neuskutečňovalo obětování domácím bohům.¹³⁹

Do 4. století můžeme datovat postupné začleňování svatebního obřadu do mše svaté. Od tohoto období spatřujeme snahy vtisknout sňatku určitou liturgickou podobu či formu. Podrobný popis starokřesťanských svatebních obřadů nám poskytuje zápis papeže Mikuláše I. z 9. století, který uvádí, že sňatek se sice odehrává uprostřed mše svaté, po požehnání nevěsty a ženicha, ale k samotnému vzájemnému souhlasu odbou snoubenců (který je podstatným prvkem při uzavírání manželství) dochází mimo kostel, a po tomto souhlasu se teprve novomanželé odebírají do kostela, kde pokračují další významné obřady sňatku, jak už bylo řečeno, jejich požehnání, dále byla možná

¹³⁸ Pokorný Ladislav, *Liturgika II – dějiny liturgie v přehledu*. Česká katolická charita : Brno 1976. Bez ISBN, str. 239-241.

¹³⁹ Adolf Adam, *Liturgika*. Vyšehrad: Praha 2001. ISBN 80-7021-420-1, str. 286-287.

korunovace či zahalování novomanžel pod plátno. Jednotlivé zvyklosti při uzavírání sňatků jsou místně dosti odlišné, a také není samozřejmostí, že se v této době uzavírají manželství za přítomnosti kněze. Ladislav Pokorný například hovoří o manželstvích, která byla uzavírána pouze v rodinném kruhu, nejčastěji prostřednictvím otce nevěsty. Opět ovšem můžeme nalézt výjimky. Ve 13. století se objevuje v liturgické knize popisující řád bohoslužby při sňatku v Rouenu příkaz knězi, že při oddávání má použít tato slova: „A já vás spojuji ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého“. Tímto se stává role kněze nezbytná pro udělení této svátosti a podrývá tak zmiňovanou podstatu této svátosti a to, že si tuto svátost udělují snoubenci vzájemně svým dobrovolným souhlasem. Později jsou tedy slova kněze opravena a ustálena ve formuli pouze potvrzující.¹⁴⁰

II. vatikánský koncil dává poměrně velkou svobodu podobě dnešním liturgickým obřadům pro uzavření manželství. Můžeme říci, že jedinou zavazující podmínkou pro všechny svatební liturgie musí být projev souhlasu snoubenců (SC 77)¹⁴¹. Ostatní porjevy pak mají vycházet z místních zvyklostí a tradic.¹⁴²

V hrubých obrysech jsme si zde nastínil vývoj svatebního obřadu. Poukázali jsme na jedné straně na velikou nejednotnost jednotlivých obřadů konaných v různých místech, ale na druhou stranu se nám také podařilo vyzdvihnout jednotící prvky, které jsou závazné nejen pro křesťanské sňatky, ale i pro ty světské, právní. Jedná se o souhlas snoubenců, vyloučení nevhodného příbuzenského vztahu a prokázání, že ani jeden ze snoubenců není účasten jiného stále trvajících manželství. Popisovat průběh dnešního svatebního obřadu jistě není předmětem této práce, a tak pouze uvedeme společné momenty, které se v průběhu dějin vyvíjely, ale jejichž význam a symbolika zůstaly stejné.

Obřad celý se přesunul do kostela, tedy i vzájemný souhlas se děje před oltářem (neděje se tak mimo kostel, jak bylo njen ve středověku zvykem). Snoubenci si také vymění své prsteny, které jsou knězem požehnané (prsteny jsou typické i pro rané křesťanské sňatky, liší se pouze jejich materiál). Zajímavostí je, že v některých svatebních ceremoniích byl prsten předáván pouze nevěstě. Tento akt tedy jasně

¹⁴⁰ Pokorný Ladislav, *Liturgika II – dějiny liturgie v přehledu*. Česká katolická charita : Brno 1976. Bez ISBN, str. 241-245.

¹⁴¹ Dokumenty II. vatikánského koncilu, Zvon: Praha 1995. ISBN 80-7113-089-3, str. 154

¹⁴² Tamtéž, str. 154.

postrádal zdůraznění oboustranného závazku věrnosti, a mohl vyvolávat pocit připoutání pouze jednostranné - nevěsty k manželovi. V obřadech jsou samozřejmě zahrnuta různá žehnání novomanželům, přítomným, nevěstě a po skončení samozřejmě následuje důležité podepisování svatebních dokumentů.¹⁴³

¹⁴³ Adolf Adam, *Liturgika*. Vyšehrad: Praha 2001. ISBN 80-7021-420-1, str. 291-293.

7 ZÁVĚR

Liturgie, jak jsme mohli spatřit, je velice dynamickým celkem, což se na první pohled vůbec nemusí jevit, a je tedy důležité se k liturgii více přiblížit a pochopit ji. Uvědomit si její neproměnnou vrstvu spojenou s proměnnou formou. Spatřit v liturgii nejhlubší úctu člověka k Bohu a Božský nekonečný zájem o člověka a jeho život. Samozřejmě tento úkol/požadavek není jednoduchý. Pochopení liturgie vyžaduje pozorný a seriózní přístup člověka, který se chce o liturgii dozvědět ne více, ale alespoň něco málo. Naše zkušenost s neexistencí jasně a jednoduché definice nás vedla k prozkoumání různých stanovisek významných autorů, kteří ze svých pozic vážených autorit podávají většinou zasvěcené, ale subjektivní pohledy. Kvůli této subjektivitě, nebo lépe řečeno, různosti názorů na liturgii se nám ani touto cestou nepodařilo dospět „cíle“, tedy jasně definovat liturgii.

Třetím přístupem je cesta historického vývoje a dějinného základu liturgie, která nakonec přeci jen poodhalila podstatu a význam liturgie. Díky četným komparacím a konfrontacím se nám podařilo vymezit liturgii - její pole působnosti, ve kterém jsme se začali pohybovat i my. Dalším důležitým momentem byla analýza jednotlivých proměn liturgie (především liturgie křtu a svátosti manželství), díky nimž jsme mohli určit stálou a neproměnnou část liturgie, která tvoří její základ a tudíž se týká i její samotné podstaty. Popis a krátká hodnocení těchto proměn také přispěla k prohloubení faktických znalostí týkajících se liturgie.

Práce naplnila naše cíle a očekávání a stala se přehledným informativním vhledem do oblasti liturgie, jejího vývoje a jejích proměn.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

8.1 Literatura

BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Vyšehrad : Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2.

POLC, Jaroslav V. *Posvátná liturgie*. Křesťanská akademie : Řím 1981. Bez ISBN.

BOUŠE, Zdeněk Bonaventura. *Malá katolická liturgika*. Vyšehrad : Praha 2004. ISBN 80-7021-709-X.

ADAM, Adolf. *Liturgický rok*. Vyšehrad : Praha 1998. ISBN 80-7021-269-1.

ADAM, Adolf. *Liturgika*. Vyšehrad : Praha 2001. ISBN 80-7021-420-1.

DE CLERC, Paul. *Moudrost liturgie a jak jí porozumět*. Karmelitánské nakladatelství : Praha 2002. ISBN 80-7192-453-9.

VACEK, Václav. *Pozvání k Večeři Páně*. Vyšehrad : Praha 2008. ISBN 978-80-7021-919-5.

RATZINGER, Joseph. *Duch liturgie*. Barrister and Principal : Brno 2006. ISBN 80-7364-032-5.

POKORNÝ, Ladislav. *Liturgika II – dějiny liturgie v přehledu*. Česká katolická charita : Praha 1976. Bez ISBN.

POKORNÝ, Ladislav. *Obnovená liturgie*. Česká katolická charita : Praha 1976. Bez ISBN.

KUNETKA, František. Lucernarium v liturgii křesťanského starověku. In Antické křesťanství: liturgie, rétorika, antropologie: sborník z konference Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty a Patristické společnosti České

republiky (Olomouc 7.-8. listopadu 2008). 1. vyd. Editor Vít Hušek, Petr Kitzler, Jana Plátová. CDK: Brno 2008. ISBN 978-807-3251-901.

SOUČEK, Ivan. Interpretácia rituálu vkladania rúk v rímsko-katolickej liturgii na základe predstáv vychádzajúcich z raných náboženských foriem. *Sacra aneb rukovět' religionisty*. MU: Brno 2007, únor 2007, roč. 5, ISSN 1214-5351.

8.2 Vydané prameny

BIBLE: PÍSMO SVATÉ STARÉHO A NOVÉHO ZÁKONA: Český ekumenický překlad, Česká biblická společnost : Praha 2007. ISBN 978-80-85810-59-2.

DAMAŠSKÝ, Sv. Jan. *O pravé víře*. Pravoslavné vydavatelství : Olomouc 1994. Bez ISBN.

DOKUMENTY II. VATIKÁNSKÉHO KONCILU, Zvon : Praha 1995. ISBN 80-7113-089-3.

9 RESUMÉ

The theme of this study is the metamorphosis of the catholic liturgic ceremony, specially these of the baptismal ceremony and the ceremony of the sacrament of matrimony. The crucial point of this work is the term liturgy and that is why the first part of the study is concern this term. We focused on the nature of the liturgy, on its formation, development, sacramentality and on its actions.

The next part of the study deals with specific metamorphoses, which are possible because of its dynamic nature. The range of this study doesn't allow us to deal all the metamorphoses and changes of the liturgic ceremony and therefore we chose only those, which are crucial.

The study offers to the readers complete view on this issue and offers the extension of the knowledge and also the whole text is based on the relevant and monographic literature.